

4244

L. abeysonnere
Upunior
Sungunpore yw

329
—
V-39

02 JUL 2005

ԹԻԻ 23.- Ս.Գ.ՀՆԶ.ԿՈՒՍ. ԱՄԵՐ. ՇՐՋ. ԿԵԴՐ. Վ.- ՄԱՐՄԵՆ

1 DEC 2009

3K9

Մ-39

ԱԽՏԱԻՈՐ

ՄՏԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

(ՀԱՅ ԲԱՆՈՒՈՐԻՆ ՀԱՄԱՐ)

ԳՐԵՑ՝

ԼԵԻՈՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ

«ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ»Ի

1919

Բեյադաթ Կրեյ Կրեյ Կրեյ Կրեյ
1920 թվ.

26 JUN 2013

9299

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

Մարդիկ կան, որ սոսկ փողոցային խօսուրդ-
տուքներէ ազդուած՝ տափակ տրամաբանութիւննե-
րով, հազար անգամ ըսուած ու լսուած մտային կոյր
ու մակերեսային դատումներով ծիծաղելի յաւակ-
նութիւնը ունեցեր են՝ Ընկերվարականութիւնը «Քն-
նադատել», ընթերցողները առաջնորդելով զգա-
ցումներու ճամբայէն՝ քան թէ առողջ բանականու-
թեան ուղիէն:

Մենք, ի հարկէ, մեզի չը պիտի ներէինք
կարեւորութիւն տալ նման արտադրութիւններու,
եթէ անոնք մնային տարամերժօրէն անհատական ու
չկազմէին որոշ դասակարգի մը մտայնութիւնը, որ
կը ճգնի թեւատել ժամանակի արտադրած Նոր Սե-
րունդի ազատ մտքի թռիչքը՝ դէպի յառաջդիմու-
թիւն:

Քննադատութիւն ըսելով՝ մենք կը հասկնանք
քննադատելի նիւթին խորուն, անաչառ ու անկողմ-
նակալ ուսումնասիրութիւնը, անոր հիմնական փաս-
տերու եւ հակափաստերու համադրութիւնը. մէկ
խօսքով՝ առաջադրուած նիւթին անժխտելիօրէն
գերակայ ըլլալու ապացուցումը, առանց մաղձոտ
արտաշնչութեան, առանց ամբոխային տրամաբա-
նութեան մօտենալու հարկադրութեան:

Դժբաղդաբար, մինչեւ հիմա քննադատութիւն-
ները եղած չեն այս իմաստով, որովհետեւ առհասարակ
անոնք, — մանաւանդ մեր՝ Հայերուս մէջ, —
արտադրուած են ամբոխավար բերաններէ:

2202-91

Ընկերվարական գրականութիւնը հակառակ իր մանուկ տարիքին՝ ունեցած է պատկառելի ներկայացուցիչներ՝ հսկայ գործերով, ստուարաթիւ հատորներով: Ո՞ր հոսանքը, ո՞ր դաւանանքը, ո՞ր վարդապետութիւնն է, որ 60 տարուայ ընթացքին՝ կրցած է արտադրել բազմաթիւ հատորներ, որոնց շուրջը պտուտակած ըլլայ աշխարհի ամբողջ խորհուրդութիւնը: Ընկերվարական քննադատներէն մէկը կրնա՞յ ցոյց տալ պատմական որ եւ է շրջան, կամ՝ կրնա՞յ անունը տալ որ եւ է մէկ հոսանքի, որ Ընկերվարականութեան պէս՝ կրցած է խոշոր նուաճումներ ընել, աշխարհի մտածողութեան հինցած կառուցուածքը սարսել, այն ալ՝ կարճ ժամանակահատիւ մը մէջ:

Անոնք՝ թէեւ չեն հաւատար Սօցիալիզմի յաղթանակին, բայց հարկադրիչ անհանգստութեան գրգռմով՝ շարունակ կը խօսին ու կը գրեն Ընկերվարութեան դէմ:

Ատողջ դադափարներն են, որ հիւանդ մտքերու անհանգստութիւն կուտան: Ու ալդ անհանգստութիւնն է, որ գրչի ծայրէն կը կաթի թուղթին վրայ ու կը կոչուի Հակա-Ընկերվարական Փրովոքաիօն:

Կը սխալի՞նք արդեօք: Բայց ուրիշ ի՞նչ կերպ կարելի է մեկնել խնդիրը, երբ անոնք հրապարակ կը նետուին ու երկու ժամէն քանդել կուզեն այն չէնքը. որու հիմքը բանուորութեան արդար դատն է. ինչպէ՞ս մեկնել խնդիրը, երբ մէկը իր սահմանափակ կարողութենէն անհամեմատօրէն բարձր աստիճանի վրայ կեցող հանճարները կաշխատի գրչի թեթեւ շարժումով մը անհետացնել պատմութեան մէջէն: Ո՞վ է Մարքսը, ո՞վ է Էնքէլսը, ո՞վ է Լիբկնիստը, ասոնք, բրուտի չինած կաւէ ամաններն են, զորոնք կարելի է փշրել ոտքի մէկ հարուածով:

Պատմութիւնը, կըսեն մեր «Քննադատ»-ները, հեքիա՞ծ է Ընկերվարական վարդապետութիւնը. բայց ալօր, այլեւս կատարուած իրողութիւն մըն է որ պատմութիւնը հաստատած է զայն: Ընկերվարական Աւետարանը՝ ըսել կուզեմ Մարքսի Կապիտալը. որ անմատչելի մնացած է ցարդ Եւրոպայի նշանաւոր Հակա-Ընկերվարականներու քննադատական փորձերուն առջեւ, մեր քրիստոնեայ Աւետարանիչներուն համար անարժէք գործ մըն է, զոր կարելի է քննադատել, ձաղկել ու շարտել մէկ կողմ:

Մեք քննադատներէն ոմանք, իրենց Փրովոքաիօնի դերը վարագուրելու ջանադրութեամբ՝ կը փորձեն միամիտներու աչքին՝ ինքզինքնին Ընկերվարական կոչել. Ընկերվարական՝ ո՛չ թէ Մարքսի կամ «Անոր կոյրօրէն հետեւող տղէա բանուորներու նման Ընկերվարական՝ ո՛չ թէ դասակարգերու վերացման աշխատողներու նման», այլ՝ «Ընկերվարական՝ բառին ստուգարանական իմաստով», որ կը հաւատայ ձոյլ զարգացմանը՝¹ ալիքին՝ Ընկերվարական՝ սպաղասակարգային դրութեամբ, ազգային ամբողջական կեանքի մը կազմակերպումին աշխատող. Ընկերվարական մը վերջապէս՝ որ կը բաղձայ «Ներկայ տնտեսական ահաւոր գրկումներու բարձմանը եւ աշխատաւորներու ստուար մեծամասնութեան բարօրութեանը ...»:

Չքնա՞ղ միտք, հէ՛. անանկները կուզեն տնտեսական չարիքը վերցնել, բայց իրենց հոգիովը հակառակ են ներկայ դասակարգերու ջնջումին: Անոնք կուզեն որ ժողովուրդը ուտէ ընկոյզի միջուկը առանց անոր փեճակը կոտրելու: Այս մարդիկը փոխանակ թշուառութեանց բարձման համար իրենց առաջարկած ծիծաղելի ու անբնական միջոցին վրայ մտածելու եւ կարմրելու՝ «ոճրագործութիւն է», կը պոռան, «ոճրագործութիւն է Մարքսի Գիտական

Ընկերվարութեան ուսուցումը»։ Նախապաշարեալ մտքերը, աչա պոռչտութենէն կը յուզուին ու տակն ու վրայ կըլլան, որովհետեւ մեր ամբողջական քննադատները կը մտնեն այդ ոճիւրի մանրամասնութեանց մէջ։

«Ընկերվարութիւնը կը ժխտէ ազգային եղբայրութեան գաղափարը» կաղաղակեն անոնք. բայց չեն ըսեր թէ ի՞նչ է Ազգը, ի՞նչ են անոր բաղկացուցիչ տարրերը. ի՞նչ է եղբայրութիւնը ու ի՞նչ են անոր տեսականութիւնը ապահովող ազգակները. ո՞ւր կը գտնուին անոնք. մեր բարի կամեցողութեան, թէ՞ նիւթական պայմաններու մէջ։ Այս հարցերուն անդրադառնալու ժամանակ չեն ունենար մեր հանձարեղ Հակա-Ընկերվարականները։ «Ընկերվարականութիւնը կը ժխտէ ընտանիքի սրբութիւնը» կը գոռան անոնք, բայց երբէ՞ք չեն ըսեր թէ՞ ի՞նչ է Ընտանիքը. ին՞չ է սրբութիւնը։ Քաջայառած ընտանիքներու, պղծուած սրբութեանց մէջ արդեօք Ընկերվարութեան մատը վնասուելու է, թէ՞ մի ուրիշ աւելի հզօր մատ՝ որով գործած չարիքները կը թաղուին այն խաւարի անդունդին մէջ, որով գլուխը կեցած են հազարաւոր վարձկան գիտնականներ ու հրապարակագիրներ, աս ու ան անկիւններէն կայծկլտող շաղերու ակերը գոցելու պաշտօնով։

Թէեւ պատմութիւնը, — փառք համերոպական պատերազմի մի քանի հրաշալի պտուղներուն, — ջախջախեց կարգ մը հրէշային դանկեր, բայց ընդհանուր ժողովուրդի մէջ, մանաւանդ մեր՝ Հայերու մէջ դեռ կայ ու կը մնայ նախապաշարեալ մըտածումներով չինուած կուռքը։

Մեր ներկայ գրութեամբ՝ մենք նպատակ ունինք մի միայն այդ կուռքը փշրել ու անոր կտորները փո-

ղոցի աւելածուին յանձնել։ Մենք, մէկիկ մէկիկ վեր պիտի առնենք Ընկերվարութեան քննադատներու ընդհանուր հակաթէզերը, եւ պիտի պատասխանենք անոնց, ինչ որ է մեր իսկական դաւանանքը, առանց վախի, առանց վերապահութեան։ Արեւուն տակ ամեն ինչ յստակ ու պաշտօն պէտք է ցուցնել. սա՛ կը պահանջէ ներկայ կեանքը։

Ընկերվարական ճշմարտութիւնները պէտք է շարունակ կրկնել, մինչեւ որ անոնք արմատ բռնեն ու ժողովրդականանան. սա՛ կը պահանջէ վաղուան կեանքը, որը պիտի դայ անխուսափելի կերպով, անկախ մեր կամքէն։

Պէտք է պատրաստուիլ, սա է մեր անմիջական գործը։

Անհրաժեշտութիւն է՝ նախ քան Ընկերվարական թէզերու ու հակաթէզերու անցնիլը, հարկ է որոշակի պարգել նախ երկու նշանաւոր Դասական հեղինակներու՝ Ադամ Սմիթի եւ Զօն Սթիւարթ Միլլի միտքերը, ապա Մարքսի Կապիտալի ուսուցմունքը, որպէսզի Ընկերվարութեան հետաքրքիր ընթերցողները կարենան իրարու հետ բաղդատել բուրժուազիական դպրոցի վարպետներու արտայայտութիւնները Ընկերվարական մեծագոյն հանձարի արտայայտութեանց հետ։

Ընթերցողներ եթէ ուշի ուշով հետեւին մեր քաղաքականներուն, բաւարար ծանօթութիւն պիտի կրնան ունենալ այն նորագոյն ուսուցումին վրայ, որ կը կոչուի Քաղաքական Տնտեսագիտութիւն։

ԼԵՒՈՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

Ա. Խ Տ Ա Ի Ո Ր ՄՏԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

ՀԱՅ ԲԱՆՈՒՈՐԻՆ ՀԱՄԱՐ

Ի՞նչ ԿԸ ՍՈՎՐԵՑՆԷ ԱԴԱՄ ՍՄԻԹ

ԿՆՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ.— Ազամ
Սմիթ ծնած է Քիրքալտի մէջ՝ Սկովտիա 1723
Յունիս 5-ին, եւ մեռած Յունիս 17-ին, 1790-ին : Իր
ծննդավայրի նախնական դպրոցը աւարակէ վերջ՝
դնաց Կլասքոյի համալսարանը, ապա Օքսֆորտ,
Պալիօլի Գալէճը, ուր ուսանեցաւ եօթը տարիներ :

1748-էն հաստատուեցաւ էաիմպուրէ, ուր բա-
րեկամացաւ Դաւիթ Հիւմի հետ : 1751ին, Կլասքոյի
համալսարանին տրամաբանութեան փրօֆէսօրն ե-
ղաւ. չաջորդ տարին՝ Բարոյականութեան :

1759-ին հրատարակեց «Բարոյական զգացմանց մէկ տեսութիւն»ը անուն փիլիսոփայութեան, որ այնքան մեծ արժէք չիներկայացնէր: Երկրորդ գործը, որ հետոյ մը զատուելով 1763-ին, անոր հետ ճամբորդեց Թուրքի, Ժընէվ, Փարիզ, ուսանելով Յեղափոխութեան նախորեակին՝ քաղաքագիտութիւն եւ Տնտեսագիտութիւն: 1766-ին, հրատարակեց զինքը անմահ շինող հռչակաւոր գործը՝ «ԱԶԳԵՐՈՒ ՀԱՐԸՍՏՈՒԹԻՒՆԸ»:

«ԱԶԳԵՐՈՒ ՀԱՐԸՍՏՈՒԹԻՒՆԸ»

(WEALTH OF NATIONS)

Աշխատանքի բաժանումը եղած է աշխատանքի արտադրողականութեան կատարելագործման գլխաւոր պատճառը: Օրինակ՝ պարզ գնդասեղ մը չինելու համար՝ 18 տեսակ գործողութիւն պէտք է կատարել, որոնց իւրաքանչիւրը կը կատարէ գործաւոր մը: Եթէ գործողութեանց ամբողջը մէկ բանուորը կատարէր, օրուայ մը մէջ թերեւ 20 գնդասեղ հազիւ շինէր. բայց քանի մը մարդեր աշխատանքի բաժանման սկզբունքի վրայ միասին գործելով՝ կարողութեն քանի մը հազար գնդասեղ մէկ օրը: Չարգացած Ընկերութիւնը (Society) յառաջ կը տանի աշխատանքի բաժանումը գրեթէ բոլոր գործնական արուեստներու մէջ. իր խոշոր շահը կախում ունի իւրաքանչիւր գործաւորի արագութեան աճումէն, ժամանակի խնայողութենէն եւ վերջապէս, չափ մը աշխատանք խնայող մեքենաներէն, որոնք հնարաւոր եղած են աշխատանքի բաժանումէն:

Աշխատանքի այս բաժանումը, որմէ խիստ շատ առաւելութիւններ ծնած են, սկզբնապէս՝ արդիւնքը չէ ունէ մարդկային խելացութեան, որ գուշակած

եւ առաջադրած է անոր հաշիւալիքի հարստութիւնը. ան՝ աստիճանական արդիւնքն է բան մը ուրիշ բանի մը հետ փոխանակելու մարդկային բնութեան հակումին: Իրենց փոխադարձ արտադրութիւնը փոխանակելու կարողութիւնը կարելի կընէ մարդու մը համար՝ արտադրել միայն հաց, ուրիշի մը՝ միայն հագուստ: Աշխատանքի բաժանման չառաջ տանելու աստիճանը կորոշուի շուկայի տարածութենէն: Ճարտարարուեստի կարգ մը տեսակներ կան, նոյնիսկ ամենացած տեսակը, որ ունէ տեղէ աւելի յառաջ կը տարուի միայն քաղաքին մէջ. դռնապահ մը, օրինակ՝ գործ ու ապրուստ չի կրնար գտնել գիւղի մը մէջ: Սկովտիոյ բարձր մասերուն մէջ, ազարակապան մը ըլլալու է իր ընտանիքին մսագործը, հացագործն ու կասկադործը:

Քանի որ նաւը ամեն տեսակ ճարտարարուեստի շուկան աւելի կընդարձակէ քան կառքը, մենք կը տեսնենք որ ծովուն ու նաւարկելի գետերուն եզերքներն են, որ ճարտարարուեստը կակսի ստորաբաժանուիլ ու ինքնին կատարելագործուիլ ու ապա տարածուիլ երկրի ներսի մասերը: Ասոր համար էր որ կանխագոյն քաղաքակիրթ ազգերը հաւաքուած էին Միջերկրականի եզերքը: Եգիպտոսի կանուխ դարգացման զլխաւոր պատճառը հաւանականաբար իր միջերկրեայ նաւարկութեան դիւրութիւնն ու ընդարձակութիւնն էր:

Աշխատանքին բաժանումը լաւ կերպով հաստատուածին պէս՝ ամեն մարդ աստիճան մը վաճառական կը դառնայ, եւ ընկերութիւնը կըլլայ վաճառականաւոր ընկերութիւն մը, ու փոխանակութեան շարունակական պրօցեսը կառաջնորդէ անխուսափելիօրէն դրամի ծագումին: Առանց դրամի, կամ առանց փոխանակութեան ընդհանուր միջնորդի, ընկերութիւնը պիտի չզլթայուէր սակարկութեան դժուարին մե-

Թոտով— Ամեն մարդ պիտի աշխատէր պահել իր քով իր ճարտարարուեստի արտադրութեանն զատ՝ որոշ քանակութեամբ մաս մը ապրանք, զայն ճարտարարուեստի միւս ճիւղերուն արտադրութեան հետ փոխանակելու համար։ Արջաոր օրինակ՝ նախնական ընկերութեանց մէջ այս նպատակին համար կը ծառայէր ընդարձակօրէն եւ Հոմերոս կը խօսի՝ զրահաւոր ձեռք մը զգեստի վրայ՝ կարծէ եղեր 100 եղ։

Բայց մետաղներու տոկոսութիւնը, ինչպէս եւ ստորաբաժանման դիւրութիւնը, պատճառ եղաւ որ մարդիկ, ամեն երկրի մէջ, զանոնք դարձնեն փոխանակութեան միջոց եւ ամեն վճարման առեւն մետաղներու կշիռը կանխելու, ինչպէս եւ կեղծումը արգիւելու համար՝ փոխանակութեան չափացուած որոշ քանակութեամբ մետաղներուն վրայ պէտք ըզգացուեցաւ զնել հասարակաց կնիքը։ Ապրանաց արժէքները ասանկով եկան բացատրուիլ հնչուն դրամի ձեւերու մէջ։

Սակայն աշխատանքը իրական չափն է փոխանակելի բոլոր ապրանքներու արժէքին։ Մարդու մը տիրացած ապրանքի մը արժէքը հաւասար է՝ զայն գնելու կամ անոր տիրանալու աշխատանքի քանակութեան։ Ինչ որ կը գնենք դրամով կամ ապրանքով կանխիկ վճարուած է աշխատանքով։ Քանի որ մենք ստացեր ենք զայն մեր մարմնի քրտինքով։

Աշխատանքը, որ երբէք չի փոխուիր իր բուն արժէքին մէջ, միակ վերջին ու իրական կշիռն է, որով ամեն առեւնի ու տեղի համար բոլոր միւս ապրանաց արժէքները կրնան հաշուրուիլ ու բաղդատուիլ։ Ան իրենց իրական գինն է, դրամն է՝ անուանական գինը սոսկ։ Հեռաւոր ժամանակի աշխատանքի հաւասար քանակութիւններ կրնան կանխիկ վճարուիլ մօտաւոր ժամանակի մէջ, դրամի (coin) հաւասար քանակութեամբ, որ աշխատաւորին ապրուստն է, քան

թէ ոսկիի հաւասար քանակութեամբ կամ ունէ ուրիշ ապրանքով։ Ապրանաց գնին մէջ կը մտնեն կարգ մը տարրեր։ Որսորդութեամբ պարապող ազգի մը մէջ, եթէ եղջերու մը սպաննելու աշխատանքին կըրկինը կը պահանջէ կողը մը սպաննելու գործը, մէկ կողմը պիտի արժէ երկու եղջերու։ Բայց եթէ մէկ տեսակ աշխատանքը աւելի դժուակ ըլլալ քան միւսը աչս չափազանց դժուարութիւնը բնականօրէն աւելի սուղ չինել կը թուատրէ առարկան։ Կալ ուրիշ պարագայ մըն ալ. եթէ աշխատանքի մէկ տեսակը պահանջէ անսովոր աստիճանով արագութիւն եւ ճարտարութիւն, ան պիտի յառաջացնէ աշխատանքի ժամանակամիջոցի արժէքն աւելի բարձր արժէք։ Մինչեւ հոս, աշխատանքի ամբողջ արտադրոյթը կը պատկանի աշխատաւորին։ Սակայն մթերքը մասնաւոր անձանց ձեռքերուն մէջ կուտակուածին պէս՝ անոնցմէ ոմանք պիտի սկսին գործի մղել ճարտարարուեստական գործաւորները, գործնք պիտի հոգան նիւթեղէններով ու ասրուստով, շահ մը ձեռք բերելու համար անոնց գործին վաճառումէն։

Մթերքի շահերը չը պէտք է նկատել աշխատանքի մասնաւոր տեսակի մը վարձագիններ, ինչպէս՝ վերահսկողութեան կամ ղեկավարելու աշխատանքը որովհետեւ անոնք բոլորը միասին ըլլալով կանոնաւորուած՝ գործի դրուած մթերքի արժէքով, կրնան աւելի խոշոր ու աւելի փոքր ըլլալ, նախած՝ այս մթերքը ընդարձակելու համեմատութեան։

Ամեն բնկերութեան մէջ, թէ ծառայութեան թէ մթերքի գեանի վրայ շահու եւ օրավարձի սովորական կամ միջին գին մը կայ, ու այս գինը որոշուած է մասամբ ընկերութեան ընդհանուր հանգամանքէն, եւ մասամբ իւրաքանչիւր գործի մասնաշատուկ բնութեանէն։

Կալ նաեւ ամեն ընկերութեան կամ անոր զրաց-

նութեան մէջ վարձքի (rent) սովորական կամ միջին գին մը, որ նոյնպէս որոշուած է այդ ընկերութեան կամ անոր դրացիին ընդհանուր հանգամանքներէն, ինչպէս եւ հողին բնական կամ զարգացած բեղմնաւորութենէն: Ինչ որ մենք կը կոչենք ունի ապրանքի մը բնական գինը՝ այդ գինը կախում ունի օրավարձերու (Wages) բնական գիներէն վարձքէն (rent) ու շահէն, նաեւ այն տեղէն, ուր ան կարտադրուի: Բայց անոր շուկայի գինը կրնայ ըլլալ բարձր, ցած, կամ ճիշտ իր բնական գինը, որովհետեւ ան կախում ունի պահանջի ու մատուցման համամասնութենէն:

ՄԹԵՐԲԻ (Stock) ԳՈՐԾԸ, ԿՈՒՏԱԿՈՒՄՆ ՈՒ ԲՆՈՅԹԸ — Երբ մէկը տէր է մթերքի մը, որ հազիւ կը բաւէ իրեն մի քանի օր կամ մի քանի շաբաթ, ան՝ քիչ անգամ կը մտածէ ունի եկամուտ մը քաղել անկէ: Բայց երբ մէկը տիրէ բաւական խոշոր մթերքի մը, որ կը բաւէ իրեն ամբողջ ամիսներ ու տարիներ, ան կաշխատի անոր մեծագոյն մասէն եկամուտ մը քաղել: Մթերքի այն մասը, որմէ նա եկամուտ մը հանել կակնկալէ՝ կը կոչուի ԿԱՊԻՏԱԼ:

Երկու կերպ կայ, որով կապիտալը կրնայ գործածութեան դրուել՝ իր տիրոջ եկամուտ մատակարարելու համար: Առաջին՝ ան կրնայ գործածութեան դրուել ապրանք գնելով, ապրանք տարադագործելով կամ ապրանք հանելով եւ ծախելով զանոնք՝ շահով մը: Եւ երբ շահերով—գրամագլուխ (Circulating Capital):

Երկրորդ՝ ան կրնայ գործածութեան դրուել գետինը շահագործելով, կամ՝ մեքենաներ եւ գործիքներ գնելով: Եւ այս գրամագլուխը (կապիտալ) որ շահ մը կը հայթայթէ այն առարկաներէն, որոնք տէրերը չեն փոխեր, կը կոչուի հաստատուն գրամագլուխ (Fixed Capital):

Ո եւ է երկրի կամ ընկերութեան ընդհանուր մըթերքը, իր բոլոր անգամներուն կամ բնակիչներուն համար նոյնն է, եւ ատոր համար բաժնուած է նոյն երեք մասերուն, որոնցմէ իւրաքանչիւրը ունի տարբեր գործառնութիւն: Առաջինը այն մասն է, որ կը պահուի անմիջական սպառումի համար: Ուստի ան չի հայթայթեր եկամուտ կամ շահ: Երկրորդը հաստատուն գրամագլուխն է, որ կը բաղկանայ՝

Ա. — Ամեն տեսակ մեքենաներէն ու գործիքներէն, որոնք կը դիւրացնեն ու կը կարճեցնեն աշխատանքը:

Բ. — Ամեն տեսակ շահաւէտ շէնքերէ, որոնք հասոյթ մը կուտան, հասոյթ մը՝ ոչ միայն իրենց տէրերուն, այլեւ այն անձանց, որք կը վարձեն զանոնք, ինչպէս՝ խանութները, գործատեղիները, ագարակի տունները, գործարանները եւայլն

Գ. — Հողի զարգացումներէն եւ բոլոր այն բաներէն, որք ի սպաս դրուած են մաքրելու, պարպելու, աղբելու եւ զայն յատկապէս մշակումի վիճակին վերածելու: Եւ

Դ. — Ընկերութեան անգամներուն կամ ամբողջ բնակիչներուն ստացած օգտակար ճարտարութիւններէն: Գործչետեւ ասանկ ձեռքերու ստացումը, իրական ծախս կը պահանջէ, քանի որ ուսանողը իր կրթութեան կամ աշակերտութեան ընթացքին ըստանալու է իր ապրուստը:

Երեք մասերէն երրորդն ու վերջինը, ուր ընկերութեան ընդհանուր մթերքը բնականօրէն ինքնին կը բաժնուի եւ որ եկամուտ մը կը մատակարարէ միայն տէրեր փոխելով, շրջաբերող կապիտալն է: Ան կը բովանդակէ՝

Ա. — Դրամը, որու միջոցով միւս բոլոր երեքը կը շրջաբերին ու կը բաշխուին իրենց մասնաւոր ըսպառողներուն:

2202-91

Բ. — Պարէնի բոլոր մթերքը, որ կը պատկանի մասվաճառին, ազարակապանին, ցորենի վաճառականին եւայլն. որու վաճառումովը անոնք կա-կընկալեն եկամուտ մը ապահովել:

Գ. — Բոլոր նիւթեղէնք, բլլան անտաշ կամ քիչ թէ շատ ձեռակերտուած, հանդերձի կամ կարասիի եւ չէնքի համար, որոնք տակաւին վերջնական ձեւ առած չեն, ալ կը մնան տարազադործներու, վաճառականներու կամ մշակողներու ձեռքին մէջ. եւ՝

Դ. — Ամբողջ դործը, որ եղած լմնցած է՝ բայց տակաւին տրամադրուած չէ իր յատուկ սպառողին:

Ոսկի եւ արծաթ դրամի տեղ թուղթի փոխանա-կութիւնը, վաճառականութեան մեծածախս դոր-ծիքին տեղ կը դնէ քիչ ծախս պահանջող՝ բայց հա-ւասարակէս վաճելու զործիք մը: Երջարերութիւնը կսկսի յառաջ տարուիլ նոր անիւով մը, որու շինելու եւ պահելու դործը նուազ ծախս կը պահանջէ քան չինը: Ուեէ երկրի վր մէջ դրամատոմսերու մեծ քա-նակութեանց առաքման արդիւնքը, այլեւս անպէտ դարձած ոսկին հետեւ տեղ զրկել է, շահաւէտ դործ մը փնտռելու համար: Ան չի զրկուիլ աննպատակ կերպով, այլ փոխանակութեան համար օտար ապ-րանքներու զանազան տեսակաց հետ աշխարհի կեր-պով մը, որ անկէ կարելի ըլլայ եկամուտ մը կամ շահ մը աւելցնել, զայն զրկող երկրին. այլապէս, ան պիտի վատնուի այդ հետեւ տեղը ապրող ծով թո-ղովուրդէն, որ իր սպառած ապրանքներէն զատ՝ աւելի բան չարտադրեր:

ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՌԱՋԴԻՄՈՒԹԻՒՆԸ ԶԱ-ՆԱԶԱՆ ԱԶԳԵՐՈՒ ՄԷՁ. — Քաղաքակերթ ամեն ընկերութեան, ամենամեծ վաճառականութիւնը յա-ռաջ կը տարուի քաղաքի բնակիչներուն ու գաւառի

(County) բնակիչներուն միջեւ: Ան կը կայանայ կոչտ արտադրողները տարազադործուած արտա-դրողներով փոխանակելուն մէջ, կամ, անմիջակա-նօրէն, կամ դրամի միջնորդութեամբ եւ կամ տեսակ մը թուղթով, որ դրամ կը ներկայացնէ: Գաւառը կը մատակարարէ քաղաքին ապրուստի նիւթեր եւ՝ տա-րազադործութեան լարմար նիւթեղէններ: Քաղաքը ասոնց ի փոխան՝ կը վերադարձնէ գաւառի բնակիչ-ներուն տարազադործուած արտադրութիւններ: Քաղաքը, որ չի կրնար ապրուստի վերարտադրու-թեան վաճը մը ըլլալ, կարելի է յատկապէս ըսել թէ՝ իր ամբողջ ուստետը առնելու է գաւառէն: Յոյց տալու համար թէ գաւառը որքա՛ն կօդտուի քաղաքի, վաճառականութենէն՝ նկատի առնելու է քաղաքի մօտ գտնուած հողերու մշակումը եւ զայն բաղա-տութեան շինելու է հետաւոր տեղերու հողերուն հետ:

Քանի որ պարէնը, իրերու բնութեան բերումով նախընթացն է վաճելութեան, ու պերճութեան գեղջկական ճարտարարուեստներն ալ, որք կարտա-դրեն առաջինը՝ պարէնը, պէտք է ըլլան նախընթա-ցը քաղաքացին ճարտարարուեստներուն, որոնք կըս-պասարկեն վերջնոյն: Աճող ամեն ընկերութեան կա-պիտալին խոշորագոյն մասը, ուրեմն, ուղղուած է երկրադործութեան, անկէ վերջ՝ տարազադործու-թեան ու ամենէն վերջ՝ օտար վաճառականութեան: Բայց իրերու այս բնական կարգը, Եւրոպայի աթմու բոլոր պետութեանց մէջ, շատ մը կէտերով ամբող-ջապէս չըջուած է: Անոնցմէ քանի քաղաքներու օ-տար վաճառականութիւնը յառաջացուցած է աւելի նոյրը տարազադործութիւններ. եւ տարազադոր-ծութիւններն ու օտար վաճառականութիւնը միա-սին, ծնունդ տուած են երկրադործութեան գլխա-ւոր կատարելադործութեանց: Այն եղանակներն ու սովորութիւնները, որոնք ներածուեցան իրենց ըս-

կըզընական կառավարութեան բնութիւնը եւ որք մնացին աչդ կառավարութեան փոխուելէն վերջը, անհրաժեշտօրէն ստիպեցին դանոնք, այս անրնական ու յետադէմ կարգին մէջ մտնել:

Եւրոպայի հին դրութեան մէջ, Հռովմի կայսրութեան իյնալէն յետոյ, երկրագործութիւնը մեծապէս լքուած էր շարք մը պատճառներով: Կողոպուտն ու բռնութիւնը դոր բարբարոսները կը գործադրէին նախկին բնակիչներուն հանդէպ՝ կեցուցին քաղաքին ու գաւառին միջեւ եղած վաճառակաւութիւնը. քաղաքներն ամայացան ու գաւառն ալ անմշակ մնաց: Եւրոպայի արեւմտեան մասերը թաղուեցան դէշ տեսակի թշուառութեան մէջ՝ եւ գետինը, որ մեծաւ մասամբ անմշակ էր՝ դրաւուեցաւ կարգ մը խոշոր սեպհականատէրերէ:

Իրերու բնական բերմամբ՝ կրնային շուտով բաժնուիլ դարձեալ, ու մանր մասերու վերածուիլ ժառանգութեամբ կամ վաճառութեամբ. սակայն, անդրանկային օրէնքը արգիլեց անոնց բաժանումը՝ ժառանգականութեամբ եւ հրիտակներու գործածութիւնը արգիլեց անոնց կոտորակումը՝ վաճառութեամբ: Բաժանման, հետեւաբար եւ հողի մշակութեան այս արգելքները կապուած են այն իրողութեան, որ հողը կը նկատուէր ոչ թէ սոսկական ասորութեան միջոց, այլեւ՝ իշխանութեան ու պաշտպանութեան միջոց:

Այս անկարգ ժամանակաշրջանին՝ ամեն մէկ խոշոր հողատէր, տեսակ մը փոքր իշխան էր:

Դժբախտաբար, անդրանկային ու հրիտակային այս օրէնքները զիրենք ծնող հանգամանքներու անբերելոյթ ըլլալէն վերջն ալ՝ շարունակեցին պահել իրենց գոյութիւնը: Դժբախտաբար կըսենք, որովհետեւ քիչ անգամ կը պատահէ, որ խոշոր հողատէր մը ոյժ տալ երկրի զարգացման: Հասոյթի նպատակով հողը զարգացնելը կը պահանջէ փոքր խնայո-

ղութեանց, փոքր վաստակներու շուրջ ուղիղ ուշադրութեան, բան մը դոր քիչ անգամ ընելու կարող է խոշոր հարստութեան մը մէջ ծնող մարդը: Ու եթէ խոշոր սեպհականատէրէն հողային մշակույթի կատարելագործութիւն չենք կրնար ակնկալել. չենք կրնար ակնկալել նաեւ այն անձերէն, որոնք անոնց ձեռքին տակ կաշխատին:

Եւրոպայի նախկին դրութեան մէջ՝ հողի վրայ աշխատողները կամաւոր վարձկաններ էին, — գործնականապէս գերիներ: Ասոնց չաջորդեց ագարակապաններու տեսակ մը, որ Ֆրանսայի մէջ ծանօթ է «Ագարակի վարձուոր» (Metave) անունով, որուն արտադրոյթը կը բաժնուէր հաւասարապէս սեպհականատիրոջ ու ագարակապանին միջեւ:

Ետեւէ ետեւ, թէեւ խիստ դանդաղ չափով, ասոնց յաջորդեց իրական ագարակապանները, որոնք հողը մշակեցին իրենց հաշուոյն, որոշեալ վարձք մը վճարելով կալուածատիրոջ: Եւ ամեն բարելաւում մը՝ մշակութեան դիրքի մէջ, յառաջ բերած է իրեն համապատասխան զարգացումը հողին՝ ու անոր մշակութեան:

Հռովմէական Կայսրութեան իյնալէն վերջը, քաղաքներու բնակիչները աւելի շնորհակալ չէին քան գաւառինը: Քաղաքները կը բնակէին գլխաւորաբար առեւտրականներ, մեքենագէտներ, որոնք, այդ օրերուն՝ նուաստ պայմաններու մէջ կապրէին Սակայն քաղաքները աւելի կանուխ հասան աղատութեան ու անկախութեան, քան գաւառի բնակչութիւնը. իրենց քաղաքները դարձան «ազատ աւաններ», իսկ իրենք կազմեցին հասարակուրդը, ի մասնաւորի՝ համագործակցեցան աւագանիներ ու քաղաքային խորհուրդ ունենալու, իրենց սեպհական կառավարութեան համար օրէնքներ չինելու եւ իրենց անձնական պաշտպանութեան համար պարիսպներ կառուցանելու առանձնաշնորհութեամբ:

Այսպէս, կարգ ու կանոն, լաւ կառավարութիւն, անձերու ազատութիւն եւ ապահովութիւն քաղաքներու մէջ հաստատուեցաւ անանկ ատեն մը, երբ դաւառի աշխատողները ենթարկուած էին ամեն տեսակ բռնութեան :

Վաճառականական եւ տարազադործական քաղաքներու աճումն ու հարստութիւնը, ատկէ վերջ՝ նպաստեց մշակութեան զարգացմանը աչն երկրին՝ որուն իրենք կը պատկանէին: Այս հանգամանքը երեւան կուղայ երեք տարբեր կերպերով: Առաջին՝ զաւառի անտաշ արտադրութեան համար՝ մեծ ու պատրաստ չուկայ մը բացին:

Երկրորդ՝ աչն հարստութիւնը՝ զոր կստանային քաղաքներու բնակիչները, կը գործածուէր անմշակ գետիններ գնելու՝ զանոնք մշակելի դարձնելու մրտքով: Երրորդ՝ վաճառականները կը ցանկան երկրի ազնուականներ դառնալ ու երբ կը չաջողին՝ անոնք բնդհանրապէս լաւագոյն զարգացնողները կը դառնան հողին:

Երրորդ՝ վաճառականութիւն եւ տարազադործութիւն աստիճանաբար ի հանգէս բերին կարգ ու կանոն ու լաւ կառավարութիւն, եւ անոնց հետ, ամբողջ զաւառի բնակիչներուն մէջ, անհատներու ազատութիւնն ու ապահովութիւնը:

ԱՅՔԵՒՏՐԱԿԱՆ ՍԻՍՏԷՄԸ. — Աչն սխալ թէօրիով, թէ հարստութիւնը կը բաղկանայ դրամէ, կամ՝ ոսկիէ ու արծաթէ, երեւան եկած է՝ քաղաքական տնտեսագիտութեան, տարազադործութեան ենթադրեալ շահերու օրէնսդրական, վաճառականութեան եւ ազգերու հարստութեան վնասակար ու սխալ մէկ սխտէմը: Շատեր կենթադրեն թէ՛ դրամ շատ ունեցող երկիր մը հարուստ երկիր մըն է՝ ատոր համար Եւրոպայի բոլոր ազգերը բոլոր կա-

րելի միջոցներով կուզեն ոսկի ու արծաթ կուտակել իրենց ուրոյն երկիրներուն մէջ: Օրինակի համար՝ անոնք երբեմն ծանր օրէնքներով կարգիլեն այդ մետաղներու արտածումը: Բայց բոլոր այս փորձերը պարապ են, որովհետեւ մէկ կողմէն, երբ ոսկէ երկրի մէջ ներածուած ոսկիի ու արծաթի քանակութիւնը գործնական պահանջի սահմանէն կանցնի, հսկողութիւնը չի կրնար արգիլել անոնց արտածութիւնը, եւ միւս կողմէն՝ եթէ երկրի մը մէջ ոսկին ու արծաթը պակսին, հոն՝ ոսկէ ուրիշ ապրանքէ աւելի շատ հարկներ կըլլան անոնց պակասը լեցնելու:

Իրական անպատեհութիւնը, որ հասարակօրէն կը կոչուի «Դրամի նուազութիւն», փոխանակութեան գետնին վրայ պակասութիւն մը է՝ այլ՝ վարկի նուազումն ու տկարացումը՝ խիստ շատ դժման ատեն:

Դրամը, ազգային դրամագլխի մասն է, բայց միայն փոքրիկ մասը, եւ միշտ անոր ամենէն շատ աչն չահաւէտ մասը:

«Վաճառականական» կամ «առեւտրական սխտէմի» սկզբունքն աչն է, որ հարստութիւնը կը բաղկանայ դրամէ, կամ ոսկիէ ու արծաթէ: Աս՝ չափազանց սխալ սկզբունք է: Բայց անգամ մը որ բնդհանուր հաւատք դառնայ թէ՛ հարստութիւնը կը բաղկանայ ոսկիէ ու արծաթէ, եւ թէ այս մետաղները անոնց հանքերը չունեցող երկրի մը մէջ կրնան բերուիլ միայն առեւտրով, որ ըսել է՝ ներածումէն շատ աւելի խոշոր արժէք արտածելով, աչն ատեն քաղաքական տնտեսագիտութեան մեծ հարցը կը դառնայ՝ կարելի եղածին չափ նուազեցնել տան սպառումի համար օտար ապրանքներու ներածումը եւ աւելցնել կարելի եղածին չափ՝ տեղական ճարտարարուեստին արտադրոյթին արտածումը: Ուրեմն, երկիր մը հարստացնելու համար՝

իր երկու մեծ մեքենաները կըլլան՝ ներածութիւնը սեղմել, եւ արտածութիւնը քաջալերելը:

Ներածութեան վրայի սեղմումները երկու տեսակ կըլլան. առաջին՝ սեղմել ներածումը աչն օտար ապրանքներուն, որոնց նմանը կարելի է արտադրել հայրենիքի մէջ:

Երկրորդ՝ սեղմել ներածումը ամեն տեսակ ապրանքներուն աչն երկիրներէն, որոնց հետ առեւտուրի հաշուեկշիռը ձախողած ըլլալ կենթադրուի: Այս դանազան սեղմումները յաճախ կը դիմեն բարձր գանազան սեղմումները յաճախ կը դիմեն բացարձակ արգելքներու:

ԱՌՆԻՏՐԱԿԱՆ ՍԻՍՏԷՄԸ.— Արտածումը երբեմն քաջալերուեցաւ մաքսի զեղջերով (draw back), երբեմն մրցանակներով, երբեմն գերիշխող պետութեան հետ վաճառականութեան վրայ լաշողալի ձառերով եւ երբեմն հեռաւոր երկիրներու մէջ գաղութներ հաստատելով: Վերոյիշեալ երկու սեղմումները եւ այս չորս քաջալերանքները արտածութեան, կը հիմնեն վեց գլխաւոր միջոցները, որոնցմով վաճառականական կամ առեւտրական սխտէմը կառավարէ աւելցնել ունէ երկրի մէջ ոսկիի ու արծաթի քանակութիւնը՝ առեւտուրի հաշուեկշիռը իր հաշուն զարձնելով:

Սխտէմի ամբողջութիւնը, իր բոլոր զարգացման մէջ, խաբէական է ու չար: Դժուար է որոշել թէ՛ ո՛վ եղած է հնարիչը ամբողջ այս առեւտրական սխտէմին. յայտնի է որ սպառողները չեն՝ որոնց շահը ամբողջապէս մոռցուած է, ալ արտադրողները, մասնաւորապէս վաճառականներն ու տարադատ գործները, որոնց շահը աչնքան զգուշութեամբ նրկատի առնուած է:

Կը մնայ ըսել նաեւ թէ՛ «Երկրագործական սխ-

տէմը», որ կը ներկայացնէ հողի արտադրոյթը որպէս ամեն երկրի հարստութեան ու եկամուտի միակ աղբիւրը, արժանի՝ մասնաւոր պաշտպանութեան, է աչնչափ խաբէական ու վնասակար, որքան վերեւ ակնարկուած «առեւտրական սխտէմը»:

ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ԵՐԿՐԻՆ ԵԿԱՄՈՒՏԸ.— Վեհապետին առաջին պարտքն է պաշտպանել ընկերութիւնը միւս անկախ ընկերութեանց բռնութենէն ու արշաւանքէն: Այս պարտականութիւնը կը կատարուի միայն զինուորական ոյժով: Զինուորական ոյժը կը պահուի երկու ձեւով: Առաջինը՝ պարտադրել զինուորական տարիքի մէջ գտնուող քաղաքացիները, կամ անոնցմէ որոշ թիւով խումբերը՝ միացնել իրենց յառաջ տարած արհեստը կամ գործը զինուորի գործին. երկրորդը՝ որոշ թիւով քաղաքացիներ պահել զինուորական կանոններու մնայուն վարժութեան մէջ, ասանկով զինուորի գործառնութիւնը վերածել մասնաւոր գործառնութեան մը, որ կը տարբերի բոլոր միւսներէն: Առաջին պարագային՝ կը կազմուի ՄԻԼԻՑԻԱՆ՝ (Militia) քաղաքագործը. երկրորդինը՝ մնայուն բանակը, որ ամենէն ուժեղ եւ մեծածախսն է:

Վեհապետին երկրորդ պարտքը՝ ընկերութեան անդամները մէկզմէկու հանդէպ անիրաւութիւն կամ ճնշում գործադրելէ պաշտպանելն է. կամ՝ արդարութեան ուղիղ տնտեսութիւն մը հաստատելը. աչս պարտաւորութիւնն ալ առաջնոյն պէս կը պահանջէ հետզհետէ մեծցող ծախսեր՝ որք կը համապատասխանեն ընկերութեան զարգացման եւ յառաջացման աստիճանին:

Հասարակական գործերը կամ ժողովրդական հիմնարկութիւնները պետութեան բաժնին վրայ՝ ծախսի երրորդ աղբիւրը կը կազմեն, եւ ունին երկու

գլխաւոր նպատակներ. — Դիւրացնել ընկերութեան վաճառականութիւնը եւ գարկ տալ ժողովուրդի կրթութեան: Ճամբաները կամուրջները, ջրանցքները առաջին օրինակներն են: Դպրոցները, համալսարանները, հաստատուած եկեղեցիները վերջինին օրինակներն են: Պետութեան բոլոր միւս ծախսերուն մէջ պէտք է առնենք նաեւ իշխանութեան գերազանցութիւնը հոգացող ծախսերը:

Եկամուտի աղբիւրը կամ հիմնադրամները, որոնք մասնաշաղկապ կերպով կը պատկանին պետութեան կը բաղկանան կամ մթերքէ կամ հողերէ. բաց առնք՝ ըլլալով անբաւական հասարակութեան ծախսերը գոցելու, իրենց վրայ առած են նաեւ տուրքի դրութիւնը:

Տուրքը կը վճարուի վարձքէն, չահէն, կամ օր-վարձէն եւ կամ բոլորէն՝ առանց տարբերութեան: Տուրքի գրութեան մէջ նկատի առնուելիք գլխաւոր սկզբունքն է հետեւեալը. պետութեան հպատակները պարտաւոր են օժանդակել՝ կարելի եղածին չափ՝ կառավարութեան նեցուկ ըլլալու գործին, իրենց ուրոյն եարողութեան համեմատութեամբ, աշխնքն՝ պետութեան պաշտպանութեանը ներքեւ իրենց սեպհական վայելքին ու եկամուտին համեմատութեամբ:

Տուրքը, զոր ամեն անհատ պարտաւորուած է վրձարել՝ ըլլալու է որոշ եւ ոչ քմածին. ան՝ ժամանակի ու եղանակի տեսակէտէն յարմար ըլլալու է վրձարողին համար:

Ի՞նչ ԿԸ ՍՈՎՐԵՑՆԷ ՃՕՆ ՍԹՈՒԱՐԹ ՄԻԼ.

— «-o-§-§-o-» —

ԿԵՆՍՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՈԹ. — Ճօն Սթուարթ Միլ. Ճէյմս Միլ անուն փիլիսոփայի մը երիցագոյն գաւաղը, ծնած է Լօնտոն՝ 1806, Մայիս 20-ին, ու մեռած՝ Ավելինոնի մէջ 1873, Մայիս 8-ին:

14 տարեկանին, ընդարձակ ծանօթութիւններ ունէր Յոյն ու Լատին լեզուներուն ու մաթիմատիքի վրայ, եւ սկսած էր ուսանիլ տրամաբանութիւն ու քաղաքական տնտեսագիտութիւն: 1825-ին, անդամ եղաւ Շահադիտական (Utilitarian) փոքր ընկերութեան մը, ու վերջը դարձաւ Իիթիլիթիսթիան զպրոցի առաջնորդը:

Իր մեծ գործը՝ Principles of Political Economy, երկար տարիներու ուսուցման, վիճարանութեան ու մտածման արդիւնքն է: Ան կ'առուցած է Բիքարտոյի եւ Մալթիւսի չինած խարխիւներուն վրայ: Նա կը յայտնէ այն հաւատքը թէ՝ ընկերային մեծ զարգացումը կրնայ իրականանալ անհատապաշտական ուղիով միայն:

Աղամ Սթիթ եւ Ճօն Սթուարթ Միլ՝ Բուրժուա-Ազատական դպրոցի պատկառելի ներկայացուցիչներն են:

(ՍԿՋԲՈՒՆԲ՝ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ)

ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ. — Մարդկային գործերու ամեն յարկաբաժնի մէջ նախ կսկսի վարժութիւնը, կը շարունակուի երկար՝ ու անոր կը չաջորդէ գիտութիւնը: Քաղաքական տնտեսագիտու-

թեան ըմբռնումը ուրեմն, որպէս գիտութեան մէկ ճիւղը, չափազանց նոր է. բայց իր ենթական՝ հարստութիւնը, բոլոր դարերու ընթացքին՝ չինքն է մարդկային սեռի գործնական շահերուն կամ հետաքրքրութեան խմորը: Ամեն մարդ, ըստ բաւականին ուղիղ դադափար մը ունի «Հարստութեան» նշանակութեան մասին: Դրամը, ըլլալով կարեւոր գործիք մը հասարակական ու մասնաւոր՝ անհատական նըստականներու ծառայող, ճշդիւ նկատուած է որպէս հարստութիւն, բայց նաեւ ամեն ինչ որ կը ծառայէ մարդկային ունէ՛ նպատակի եւ բնութեան կողմէն ձրիօրէն չի հայթայթուիր, նոյնպէս հարստութիւն է:

Հարստութիւնը կրնայ սահմանուիլ այն բոլոր օգտակար կամ հաճելի իրերով, որոնք փոխանակութեան արժէք ունին:

ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ. — Մարդկային ապրուստի գործիքներու արտահանումն ու երկրագործի նիւթեղէններով վաճելքը—քմածին բան մը է: Մն ունի իր անհրաժեշտ պայմանները:

Արտադրողութիւնը երկու բան կը պահանջէ. աշխատանք եւ բնական առարկաներու իւրացում: Աշխատանքը կըլլայ կամ մարմինով կամ մտքով: Գալով միւս պահանջին՝ նկատելի է որ, բացի միջանի անկարեւոր պարազաներէ, բնութեան մատակարարած առարկաները, մարդկային գործողութեամբ կերպարանափոխութեան ենթարկուելէ վերջ՝ սոսկ գործիքական են (instrumental) մարդոց պէտքերուն առջեւ:

Բնութիւնը, սակայն, նիւթեղէններ հայթայթելէ աւելին կընէ. նա կը հայթայթէ նաեւ ուժեր: Բնական ուժերէն ոմանք անսահման են գործնականապէս, ուրիշներ սահմանաւոր են քանակականօ.

ընէ, եւ ընկերութեան մը տնտեսութեան մեծ մասը կախում ունի աւելի շատ մասնակիօրէն հողէն եւ սահմանափակ այն քանակութենէն, ուր կը գտնուին բնութեան ամենակարեւոր ազդակները: Երբ չըլլայ այնքան շատ բնական ազդակ, որու գործածութեամբը կարելի ըլլայ ստանալ փափաքուածը, սեպհակա-նութիւնը կամ անոր գործածութիւնը կստանայ փոխանակութեան արժէք մը: Հոն՝ ուր աւելի հող կուգուի մշակութեան համար, որոշ յատկութիւն կամ զիրքի առաւելութիւն ունեցող տեղ մը կրնայ ծախուիլ գնի մը փոխարէն, կամ կրնայ տրուիլ տարեկան վարձքով:

Բնութեան վրայ թափուած աշխատանքը, որ արտադրութեան կը ծառայէ, կըլլայ ուղղակի կամ անուղղակի՝ նախընթաց կամ համընթաց գործողութիւններով, որոնք սահմանուած են դիւրացնել գործնական արտադրողականութիւնը: Մէկը այն ձեւերէն, ուր աշխատանքը կը գործածուի անուղղակիօրէն, կը պահանջէ մասնաւոր ուշադրութիւն. որովհետեւ ան կը գործածուի արտադրողութեամբ ըզբաղող աշխատաւորներու ապրուստ մատակարարելու համար: Աշխատանքի այս նախընթաց ծառայութիւնը անհրաժեշտ պայմանն է ամեն արտադրողական ձեռնարկի: Ունէ՛ արտադրող զուրս բերելու առտեն կարեւոր է աշխատանք, գործիքներ եւ նիւթեղէններ ինչպէս եւ կերակուր՝ կերակրելու աշխատաւորները: Բայց գործիքներն ու նիւթեղէնները կըրնան վարձատրուիլ միայն արտադրող խոտանալէ վերջ: Ուտեստը ընդհակառակը՝ էականապէս օգտակար է, եւ զայն արտադրող վարձատրուած աշխատանքը պէտք չունի կրկին վարձատրուիլ չաճախակի աշխատանքի արտադրողէն, քանի որ ան արդէն ունեցած է իր պարէնը:

Վարձատրութեան իրաւունքը հաստատուած ուտեստի սեպհականութեան վրայ, վարձատրու-

թիւնն է ժողովակութեան, ոչ թէ աշխատանքին : Եթէ մէկը ուտեստի ամբար մը ունի, առ իր իշխանութեան մէջն է ու իրաւունքն է զայն գործածել : Եթէ փոխանակ վատնելու, կուտայ զայն արտադրող աշխատաւորներու՝ զանոնք հոգալով անոնց գործի միջոցին, ան կրնայ պահանջել արտադրութեն իր վարձատրութիւնը : Իրապէս ան պիտի ակնկալէ որ իր ուտեստեղէնը ետ դառնայ իրեն՝ յաւելեալ վիճակով : Բան մը որ պիզմիսի մէջ կը կոչուի ռախ :

Այսպէս, անհրաժեշտութիւնը կալ արտադրողական գործողութեանց համար, բացի աշխատանքէն ու բնական ուժերէն, մթերքի մը՝ որ կուտակուած է աշխատանքի արտադրութիւններով : Կուտակուած այս մթերքը կը կոչուի Դրամ ազլուիս (Capital :

Դրամազլուիսը յաճախ կենթադրուի հոմանիշ ըլլալ դրամի հետ, բայց դրամը չի կրնար օժանդակութիւն մատուցանել արտադրողութեան : Աս բանը ընելու համար՝ ան փոխանակուելու է ուրիշ բաներու հետ, որք կարող են գործակցիլ արտադրողութեան : Ինչ որ դրամազլուիսը կընէ արտադրողութեան՝ գործին պահանջած նիւթեղէնները, գործիքներն ու պատսպարանը մատուցանելն է ինչպէս եւ աշխատաւորները կերակրելը եւ զանոնք աշխատանքի պրօսէսի մէջ պահելը : Այն բաները, որ որոշուած են այս գործածութեան համար՝ դրամազլուիս են :

Որ ճարտարարուեստը սահմանուած է դրամազլուիսէն, առ ինքնաշարժ է :

Գործի գրուած նիւթեղէններն ու ուտեստեղէններն են, որք կը հալթայթեն ճարտարարուեստը :

Սակայն, յաճախ մոռցուած է որ, երկրի մէջ ժողովուրդը կրնայ ապրիլ ու իր պէտքերը հոգալ առանց ներկայ սիստէմի աշխատանքի արտադրութիւն ալ անցեալի, եւ երկար ատենէ ի վեր այնպէս հաւատք գոյացած է որ, օրէնքներն ու կառավարութիւն

ները առանց դրամազլուիս ստեղծելու, կրնան ստեղծել ճարտարարուեստ :

Ամեն տեսակ դրամազլուիս խնայողութեան արդիւնք է : Պէտք է որ մէկը զայն արտադրած ըլլայ եւ ինքզինքը զսպած՝ զացն վատնելէ : Կրնանք ըսել նաեւ թէ դրամազլուիսը սպառումը դերազանցող արտադրութեան արդիւնքն է : Դրամազլուիսը թէեւ խնայողութեան պտուղն է, բայց եւ այնպէս ենթակա է սպառումի. գործածութեանէ մաշած գործիքները պէտք է փոխանակել անով, գործածութեան մէջ աւելուած նիւթեղէններու վնասը պէտք է գոցել անով, վերջապէս՝ պէտք է անով վճարել արտադրող աշխատաւորներու օրավարձը : Անդիտայ մէջ ներկայիս գոյութիւն ունեցող հարստութեան մեծագոյն մասը, արտադրուած է մարդկային բազուկներէն, վերջին 12 տարիներուն մէջ : Շատ փոքր համեմատութիւն մը արդարեւ, գոյութիւն ունէր 10 տարի առաջ : Աշխատանքը զայն վերարտադրած ու բազմապատկած է : Գրեթէ միակ բանը որ կը սնուցանէ մարդերը, հոգն է ան : Դրամազլուիսը իր գոյութիւնը պահած է ոչ թէ պահպանութեամբ, այլ յարստել վերարտադրութեամբ :

ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱՓԱՆՈՒՄԸ. — Հարստութեան արտադրութեան պայմաններն ու օրէնքները բնական ճշմարտութեանց նկարագրի մասը կը կազմեն : Կամքի ու քմահաճոյքի ոչ մէկ բան կալ անոնց չուրջ : Այսպէս չէ սակայն հարստութեան բաժանումը. ան պարզապէս մարդկային հիմնարկութեան խնդիր մըն է :

Աշխատանքի եւ հողի արտադրութիւնը բաժնելու համար որդեգրուած զանազան ձեւերու մէջ, առաջին անգամ մեր ուշադրութիւնը դրուողն է այս նախնական հիմնարկութիւնը, որուն վրայ շարունակ կե-

ցած է ընկերութեան տնտեսական կարգաւորումը . աչդ է՝ մասնաւոր սեպհականութիւնը :

Սեպհականութեան հիմնարկութիւնը կը կայանայ իւրաքանչիւր անձի աշխատանքին ու ժուժկաութեան ուղղութեամբ՝ ուրոյն իրաւունքի մը ճանաչողութեան մէջ, եւ կը պարունակէ անցեալի՝ նախընթաց աշխատանքին եւ ներկայի՝ ուրիշներու հետ գործակցութեամբ եղած արտադրոյթներու արտադրուած պտուղներու տիրականութեան իրաւունքը . — որ ըսելէ՝ պայմանադրութեամբ իրաւունք ըստանալու ազատութիւնը :

Հիմակ անցնինք արտադրութեան եռապատիկ բաժանման ենթադրութեան, աշխատաւորներու, հողատէրերու եւ կապիտալիստներու միջեւ, սկսելով օրավարձի խնդրէն :

Օրավարձերը կախում ունին աշխատանքի պահանջէն ու մատուցումէն, կամ վերելքից՝ բնակչութեան եւ դրամագլուխի միջեւ եղած համեմատութենէն : Հասարակաց ասացուածք մըն է թէ, երբ առուտուրը (Trade) լաւ է՝ օրավարձերը բարձր կըլլան :

Դրամագլուխը որ անգործ մնացեր էր, կստանայ իր ամբողջական ազդեցութիւնը, եւ օրավարձերը, մասնակի զբաղումի ընթացքի մէջ, կը բարձրանան : Բայց աս՝ սոսկ ժամանակաւոր ելեւէջք է . ոչինչ կըրնայ տեւականօրէն փոխել ընդհանուր օրավարձերը բացի դրամագլուխի աճում կամ նուազումը՝ վարձու աշխատանքի քանակութեան հետ բաղդատուած :

Դարձեալ, սուղ գինները կրնան բարձրացնել օրավարձերը, եթէ արտադրողներն ու վաճառողները, ընդունելով աւելին, մղուած են զայն աւելցնել իրենց դրամագլուխին կամ գոնէ, իրենց աշխատանքի գնումին : Բայց այս տեսակ սուղ գինները եթէ կըլլան ի շահ մէկ դաս աշխատաւորներու, կըլլան ի վնաս ուրիշներուն, ըստ որում բոլոր միւս ժողովուրդը,

վճարելով այս սուղ գինները, իր գնելու կարողութիւնը հասցուցած ըլլալու է հաւասար աստիճանին :

Ուրիշ հասարակաց կարծիք մը, որ մասամբ ճշմարիտ է, այն է, որ օրավարձերը կը փոխուին ուտեստի գնին հետ . այսինքն՝ կը բարձրանան՝ երբ ան կը բարձրանայ, կիշնան՝ երբ ան կիշնայ : Նուազութեան ատեն, ժողովուրդը առհասարակ գործի համար աւելի ուժգին կը մըցի ու ասով աշխատաւորներու հանդէպ աշխատանքի շուկան աւելի կը ցածնայ : Բայց ուտեստի սղութիւնը կամ աժանութիւնը երբ տեւական յատկանիշ կը դառնայ, կրնայ ներգործել օրավարձերուն վրայ : Եթէ ուտեստը տեւականօրէն աւելի սուղ դառնայ՝ առանց օրավարձի բարձրացման, շատ թուով մանուկներ պիտի մեռնին կանխահա կերպով եւ այսպէս ժողովուրդը պիտի ըլլայ թուական տեսակէտով աւելի փոքր : Որոշ հազուադիւստ պարագաներ բացառութիւն հաշուելով՝ բարձր օրավարձերը կը նշանակեն սեղմումներ ընտելութեան վրայ :

Ինչպէս աշխատաւորի օրավարձը աշխատանքի վարձատրութիւնն է, այնպէս ալ կապիտալիստին հասոյթը (profit) ժուժկաութեան վարձատրութիւնն է : Նա փոխանակ իր դրամագլուխը իր անձնականութեան համար սպառելու, հրաժարած է անկէ եւ թոյլատրած է որ սպառուի արտադրող աշխատաւորներէն, իրենց գործածութեան համար : Ինչպէս վճարելու կարող անձ մը յօժարութեամբ պիտի վճարէր իր պարտքը, այնպէս ալ աշխատաւորներու տուած վաստակը պէտք է նկատել պարտքի մը հատուցումը, որ համարժէք ըլլալու է գործածուած դրամագլուխին : Այս՝ ինչպէս ամեն մարդ գիտէ, կը կոչուի շահ կամ տոկոս (interest) : Մէկը որ վերա-

կացուն է գործածութեան դրած իր զբաղակալութիւն, կակնկալէ վաստիկ աւելին՝ քան տոկոսը: Հասոյթի (profit) սակը կը գերազանցէ տոկոսի (interest) վարձատրութիւն մը: Այսպէս, այն երեք մասերը, որոնցմով հասոյթը (profit) կընայ բնորոշուիլ, կընանք նկարագրել բացարձակապէս որպէս շահ կամ տոկոս (interest) ապահովագրին եւ վերակացուութեան օրավարձը (wages):

Աշխատանք, զբաղակալութիւն եւ բնական ազդակներ, ասոնք են արտադրութեան համար հարկ եղածները. բացի աշխատաւորէն ու կապիտալիստէն՝ որուն հաճութիւնը անհրաժեշտ է արտադրութեան, կայ մէկ ուրիշը, որ մի քանի բնական ազդակներով բայց բացարձակ սեպհականութեան ոյժ ունի: Հողն է այն հիմնական բնական ազդակը, որ կարելի է իւրացուիլ. այն արժէքը, որ անոր գործածութեան համար կը վճարուի՝ կը կոչուի վարձը (rent):

Յայտնի է որ վարձը մենաշնորհի մը արդիւնքն է: Եթէ երկրի մը ամբողջ հողը պատկանէր միայն մէկ մարդու, նա կընար վարձը որոշել ըստ քմաց: Բոլոր ժողովուրդը իր կեանքի անհրաժեշտութեանց համար՝ կախում պիտի ունենար անոր կամքէն: Իսկոյն ոյժիսկ երբ մենաշնորհեալ ըլլայ՝ սահմանափակ քանակութեամբ՝ հողը պիտի յանձնարարէ միակ վարձագրին մը, եթէ ան՝ պահանջէն նուազ քանակութիւն մը ներկայացնէ. եւ հող մը վարձագրին բերելու համար, բեղմնաւորութեան եւ գիրքի տեսակէտէն, պատկանելու է բեղմնաւոր գերազանց տեսակներուն:

Ուեէ գետին մթերքի սովորական հասոյթէն աւելին կուտայ ինչպէս որ այդ մթերքը աւելին կուտայ ամենապէշ հողի մը մշակութեամբը վերադարձուած արդիւնքէն:

Յաւելեալ գումարը հողատիրոջ վճարուելիք վարձագրինն է: Ատոր համար, վարձագրին կշիւը կորուց-

ուի լաւ եւ դէշ հողերու մշակութեան մէջ՝ միեւնոյն զբաղակալութիւն վերադարձուցած արտադրութիւնուն համեմատական շատութեամբը:

ՓՈՒՆԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐԺԷՔ. — Երբ վեր առնենք Քաղաքական Տնտեսագիտութեան երկու խոշոր յարկարաժինները՝ հարստութեան արտադրութիւնն ու անոր բաժանումը, կը տեսնենք թէ արժէքը (value) միայն վերջինին հետ գործ ունի: Արտադրութեան օրէնքներն ու պայմանները անփոփոխ պիտի մնային, եթէ ընկերութեան կարգ ու սարքը կախում չունենար փոխանակութենէն:

Քաղաքական Տնտեսագիտութեան մէջ արժէք միշտ կը նշանակէ արժէք՝ փոխանակութեան մէջ. նա այն տեսչութիւնն է, որ իր իրաւունքը կուտայ ընդհանրապէս ծախու առնուելիք ապրանքներուն, որով իրի մը գնէն կընանք հասկնալ անոր արժէքը՝ գրամով:

Որպէսզի իր մը կարենայ արժէք ունենալ փոխանակութեան մէջ, երկու պայմաններ անհրաժեշտ են: Ան պէտք է գործածելի ըլլայ, այսինքն՝ պէտք է նըպաստէ կարգ մը նպատակներու. երկրորդ՝ պէտք է որ շարք մը զժուարութիւններ ունենայ իրեն ստացումը կանխող: Այս զժուարութիւնները երեք տեսակ են: Մէկը՝ մատուցման բացարձակ սահմանափակման մէջն է. ինչպէս օրինակ՝ գինին, որ կընայ միայն արտադրուիլ հողի եւ կլիմայի մասնաշատուկ հանգամանքներու ներքեւ՝ միւսը՝ ապրանք արտադրելու համար անհրաժեշտ եղող ծախսի ու աշխատանքի մէջ, ու երրորդը՝ որուն կը պատկանի երկրագործական դասու արտադրոյթը, որոշ ծախքով մը արտադրուած սահմանաւոր քանակութեան մը մէջ. յայտնի տոտիճանէ մ'անդին անցնող՝ աճած արտադրութիւն մը կը պահանջէ աւելի ծախս:

Եւր տարանքի մը արտադրութիւնը աշխատանքի ու ծախքի (expenditure) արդիւնքն է. կայ նը-

ւազազոյն արժէք մը, որ էական պայմանն է իր տե-
ւական արտադրութեան, որուն համար պէտք է դոյզ
արտադրութեան ծախսը եւ լրացնէ հասոյթի սովոր-
ական ակնկալութիւնը: Աս կրնայ կոչուիլ անհրա-
ժեշտ արժէք: Երբ ապրանքը կրնայ պատրաստուիլ
անորոշ քանակութեամբ, այս անհրաժեշտ արժէքը
կըլլայ նաեւ առաւելագոյն արժէք ալ, զոր ակնկալե-
լու են արտադրողները: Եթէ այնպէս ըլլայ որ սովոր-
ականէն աւելի բարձր հասոյթի սակագին մը բերէ
արտադրութիւնը, այն ատեն դրամագլուխը կը փու-
թայ բաժնեկից ըլլալ այս աւելի շահին ու բազմա-
պատկելով մատուցումը կը պակսեցնէ արժէքը: Հե-
տեւաբար, պահանջի եւ մատուցման գործողութեամբ
իրերու արժէքները ամենէն վերջը կը յարմարցուն
արտադրութեան արժած գնին:

Դրամի ներածումը չի խանգարեր արժէքի օրէնք-
ներուն ո եւ է մէկ գործը: Իրերը, որ սակարկու-
թեամբ պիտի փոխանակուէին մէկգումէկու հետ,
եթէ ծախուին դրամի փոխարէն, պիտի ծախուին
համարժէք գումարի մը փոխարէն, ու փոխանակու-
թեան այս բրօնէսին մէջ, փոխան մէկի՝ երկու գոր-
ծողութիւններ պիտի երեւին: Դրամը ապրանք մըն
է, իր արժէքը կորոշուի միւս ապրանքներու ար-
ժէքին նման. առժամապէս պահանջի (Demand)
եւ մատուցման միջոցով եւ տեւականապէս արտա-
դրութեան արժած գնով:

Վարկը, որպէս դրամի տեղապահ, սոսկ դը-
րամագլուխի ձեռքէ ձեռք փոխանցումն է. ընդհան-
րապէս այն անձերէն՝ որոնք անկարող են զայն գոր-
ծածել, կանցնի այնպիսի ձեռքերու մէջ, որոնք
ընդունակ են զայն արտադրութեան ծառայեցնել
ըստ բաւականին:

Վարկը արտադրողական ուժ մը չէ ինքնին, թէ-
եւ առանց անոր՝ գոյութիւն ունեցող արտադրողա-
կան ուժերը չեն կրնար բերուիլ ամբողջական գոր-

ծածութեան մէջ:

Միջազգային առուտուրի ուսումնասիրութեամբ
մենք կը տեսնենք որ արտադրութեան ար-
ժած գնին յարմարցում տեւական՝ մնայուն ար-
ժէքի օրէնքը նոյնը չի մնար հեռու տեղերու մէջ
արտադրուած ապրանքներուն եւ մօտակայ վայրե-
րու մէջ արտադրուած ապրանքներուն միջեւ:

Հեռու տեղերու եւ թանաւորապէս զանազան
երկիրներու միջեւ հասոյթները կրնան տարբեր
ըլլալ, որովհետեւ մարդիկ՝ ինքզինքնին կամ իրենց
դրամագլուխը ուրիշ տեղ չեն փոխադրեր սովորա-
բար:

Եթէ դրամագլուխ մը աշխարհի հեռաւոր տե-
ղերը փոխադրուէր փոքր շարժառիթով մը եւ ա-
մենաչն դիւրութեամբ, ինչպէս կը փոխադրուի քա-
ղաքին մէկ կողմէն միւսը, այն ատեն ամբողջ աշ-
խարհի վրայ հասոյթները հաւասար պիտի ըլլային
եւ ամենուրեք՝ իրերը պիտի արտադրուէին նոյն
աշխատանքով ու դրամագլուխով՝ ամենամեծ քա-
նակութեամբ եւ ամենալաւ չափութեամբ: Նոյնիսկ
հիմա կարելի է նշմարել նման ձգտում մը՝ դէպի
իրերու այս վիճակը—դրամագլուխը հեռացնուէ
համշխարհապաշարացի կը դառնայ:

Արտադրութեան բացարձակ արժէքի (Cost)
տարբերութիւնը չէ որ կորոշէ հեռաւոր
տեղերու միջեւ փոխանակութիւնները (Inter change
ս. յ.)՝ բաղդատակաւ ծախքի տարբերութիւնը:
Մենք կրնանք առուտուր ընել օտարներու հետ եւ
ստանալ անոնց ապրանքները աշխատանքի ու դրա-
մագլուխի շատ աւելի փոքր ծախսով, քան ինչ որ
անոնք արժէր են նոյն իսկ այդ օտարներուն: Այս
սակարկութիւնը բարեյաջող կը թուի օտարին, ո-
րովհետեւ այն ապրանքը՝ զոր նա կընդունի փոխա-
նակութեան մէջ, թէեւ մեզի քիչ արժած է, բայց
հաւանականաբար իրեն աւելի սուղ պիտի նստէր

եթէ ինք արտադրէր նոյնը :

Հետու տեղէ մը բերուած ապրանքի մը արժէքը կախում չունի իր արտադրութեան ծախքէն (COST) այլ՝ ստացումի ծախքէն. ան՝ որպէս ներածուած ապրանք կը նշանակէ անոր վճարումը ընել՝ արտածուած ապրանքին արտադրութեան ծախքը :

Ուրիշ խօսքով՝ օտար ապրանքաց արժէքները կախում ունի միջազգային փոխանակութեան պաշմաններէն, որոնք, իրենց կարգին, կախում ունին մատուցման եւ պահանջի հանգամանքներէն :

Երբ երկու երկիրներ իրարու հետ երկու ապրանքներու առուտուրը կրնեն, աչս ապրանքի փոխանակութեան արժէքը պիտի ուղղէ ինքնին՝ երկու կողմի սպառողներու պարագաներն ու ձգտումները աշխարհի եղանակով մը որ, իւրաքանչիւր երկրի իր դրացիէն ներածել ուղած առարկայի քանակութիւնները ճշտիւ բաւական պիտի ըլլան մէկըմէկու վճարել փոխարէնը. օրէնք մը, որուն կենթարկուին բազմաթիւ ապրանքներ : Միջազգային արժէքները կախում ունին նաեւ օտար շուկաներու մատուցման համար իւրաքանչիւր երկրի մէջ՝ արտադրութեան վաւերական միջոցներէն. բայց ասով՝ գործնական արդիւնքը շատ քիչ կ'ազդուի :

ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ. — Քաղաքական գիտութեան ու գործնական աշխարհավարութեան մէջ ամենէն շատ վիճուած հարցերէն մին է կառավարութեանց յանձնառութեան եւ պարտաւորութեան մասնաւոր սահմանները ճշդելը : Անոնք կրնան բաժնուիլ երկու դասերու. պարտաւորութիւններ՝ որոնք անբաժանելի են կառավարութեան զաղափարէն, եւ կամ գործադրուած են սովորաբար բոլոր կառավարութիւններէն պարտաւորութիւններ՝ որոնք կրնան նկատուիլ խնդրական. այսինքն՝ կառավարութիւնները կրնան զանոնք կա-

տարել կամ ոչ : Առաջինները կրնան կոչուիլ անհրաժեշտ պարտաւորութիւններ՝ իսկ վերջինները՝ կամ մատուր :

Կառավարութեան թողուած պարտականութիւնները աշխարհի ընդարձակ դաշտ մը կընդգրկեն որ, զիւրին չէ զայն առնել նեղ ցանկապատի մը մէջ. զիւրին չէ նաեւ անոնց բոլորին արգարացման ուսէ գետին դտնել՝ բացի ընդհանուր չարմարութեան տեսակէտէն հասկնալի եղածներէն :

Ասոր վրայ աւելցնելու ենք նաեւ որ դժուարաւ կարելի է սահմանաւորել սեւէ ընդհանուր օրէնքով՝ կառավարութեան միջամտութիւնը, բացի պարզ ու անորոշ այն մէկէն՝ որը երբէք թույլ չի տրուի եթէ չարմարութեան պարագան զօրեղ չէ :

Տեսնական գործերու տեսակէտէն՝ ամենէն կարեւոր շարժառիթը, որ յառաջ կուգայ կառավարութեան անհրաժեշտ պարտաւորութիւնները կատարելէն, այն միջոցներն են, զորս կառավարութիւնը որդեգրած է եկամուտ մը հալթալթելու իրեն, քանի որ իր դոյութիւնն է միակ պայմանը տնտեսական գործերու գոյութեան :

Տուրքի դրութեան ցանկալի յատկութիւնները, զորս մարմնացուցած է Ազամ Սմիթ չորս սկզբունքներու մէջ, շատերու կողմէն կոչուած են դասական :

Ա. Ամեն մի պետութեան հպատակ՝ պարտի իր կարողութեան համեմատ՝ աշխնքն պետութեան պաշտպանութեան տակ ունեցած վայելքին ու եկամուտին համեմատութեամբ՝ օժանդակել՝ ապրեցնելու կառավարութիւնը :

Բ. Մէն մի անհատի տուրք ըլլալու է որոշ : Անորոշութիւնը անհաւասարութեանէն աւելի չարիք է :

Գ. Ամեն տուրքի վճարում ժամանակի եւ կերպի տեսակէտէն՝ պատշաճ ըլլալու է վճարողին համար :

Դ. Ամեն տուրք աչնպէս մը հնարուելու է, որ կարելի եղածին չափ քիչ դրամ հանէ ժողովուրդի զրպանէն:

Ասորանայ տուրքերը կրնան կշռուիլ հետեւեալ կերպով: Ենթադրենք թէ ասորանք մը կրնայ տարբեր բրօնտներէ շինուիլ: Ասորանքի շահ ու տոկոսը ա՛յն մեթոտին մէջ է, զոր արտադրողներ կը գործածեն ասորանքը լաւագոյն ամենամօթաշ, զնով արտադրելու համար: Ենթադրենք թէ տուրք մը դրուած է արտադրութեան բրօնտներէն մէկուն վրայ, իսկ միւսին վրայ երբէ՛ք եւ կամ շատ անհաշ, դուժար մը:

Այս սլարազան պատճառ պիտի ըլլայ որ արտադրողները ընտրեն այն բրօնտը, որ առանց տուրքի է, թէեւ անոր արտադրոյթը աւելի գէշ տեսակէն է քան միւսը: Ուրեմն, եթէ տուրքը ունի որ եւ է ազդեցութիւն, ասորանքները աւելի գէշ արտադրել տալու, կամ աշխատանքի աւելի խոշոր բաժիններ վատնելու, ուրեմն նա այնքան շատ կը կորսնցնէ հասարակութեան աշխատանքը, եւ գործածութեան դրուած դրամը լուրջ, որ կը սնուցանէ ու կը վարձատրէ աշխատանքը, սպառուելու է անօգուտ կերպով ճիշտ այնպէս՝ իբր թէ ան վատնուած ըլլար վարձելու մարդիկ, որպէսզի անոնք ծակեր փորէին ու անգամ մըն ալ զանոնք լեցնէին: Կորուստի բաժինը կիյնայ սպառողներուն վրայ. թէեւ երկրի դրամադուրին ալ յայտնապէս կը սլակսի, քանի որ մասամբ կը սլակսին խնայողութեան իրենց միջոցները:

Օտար առուտուրի վրայ դրուած տուրքերը երկու տեսակ են. մին՝ կը պատկանի ներածուած, միւսը՝ արտածուած ասորանքներուն: Առաջին ակնարկով այնպէս կը թուի որ այս երկու տեսակի տուրքերն ալ կը վճարուին ասորանքի սպառողներէն: Խնդրին ըստոյգ հանգամանքը սակայն, բաւական կհնոտ է:

Արտածուած ասորանքներու վրայ tax դնելով՝

մեր գանձարանները կրնանք քաշել, ի վնաս օտարներուն ոչ միայն ամբողջ տուրքը, այլ տուրքէն աւելին:

Եթէ հարկի (tax) դրութիւնը չի պակսեցներ պահանջը, ան առուտուրը պիտի թողու առաջուանին պէս: Մենք պիտի ներածենք այնքան՝ որքան կարտածենք. ամբողջ քէֆսը պիտի վճարուի մեր զրպանէնէն:

Բայց հարկի դրութիւնը գրեթէ միշտ կը պակսեցնէ պահանջը աւելի կամ նուազ չափով: Ատոր համար, որպէս սկզբունք կրնանք ընդունիլ թէ ներածուած ասորանքներուն վրայ դրուած քէֆսը, երբ իրապէս քէֆսի գոյն ունի ոչ թէ արդեւիք բնոյթ, ըլլայ հաւաքարար՝ թէ մասնակի՝ գրեթէ միշտ օտարներու վրայ կիյնայ, որոնք կսպառեն մեր ասորանքները: Մեր մաքսի սլարաքերու մէկ բաժինը ինքնարեւարար կիյնայ ոչ թէ այն անձին, որմէ մենք կը գնենք, այլ անոնց՝ որոնք մեզմէ կը գնեն: Մեր արտածած ասորանքներու օտար սպառողն է որ ստիպուած է վճարել անոնց բարձր գին մը, որովհետեւ մենք եկամուտի սլարաքեր ունինք օտար ասորանքներուն վրայ:

Հիմայ մենք հասանք Lasser--Faire-ի սկզբունքի սահմաններուն նկատողութեանը, կամ՝ կառավարութեան չը միջամտելու դործին:

Ընկերային միութեան համար որպէս հիմք՝ ինչպիսի թէօրի ալ որ որդեգրենք, ամեն մարդկային արարածի շուրջ շրջանակ մը կայ, որմէ ներս կառավարութիւնը պէտք չէ անցնի. արբունքի հասած ամեն անձի կեանքը մաս մը ունի, ուր այդ անձի անհատականութիւնը պարտի թագաւորել անսանձ՝ ինքնիշխան, առանց ունէ միջամտութեան ուրիշ անհատներու կամ հաւաքարար՝ հասարակութեան կողմէ:

Ունէ արգիլիչ կանոնաւորութիւն հազիւ կարելի է բացարձակ անհրաժեշտութեան մօտեցող օգտակա-

րութ ան տեսակէտէն արդարանալ, պայմանաւ որ ան կարող ըլլայ նաեւ ինքզինքը յանձնարարել ընդհանուրի պիտակցութեան :

Կառավարութեան գործակալութեան ղէմ ընդհանուր մէկ առարկութիւնը սա է որ, կառավարութեան փոխանձուած գործերու աճումը, աճումն է առնոր ոյժին՝ թէ հեղինակութեան (authority) ձեւի մէջ: Թէեւ կառավարութեանց լաւագոյն մէկ կազմակերպութիւնը մեծապէս պիտի պակսեցնէր առարկութեան սաստկութիւնը, բազմապատկելով անոնց պարտաւորութիւնները, բայց տակաւին ճշմարիտ է որ բոլոր զարգացած հասարակուրդներու մէջ գործը մեծամասնութիւնը կառավարութեան միջամբտութեամբը շատ աւելի ղէշ կրլլայ՝ քան որ անոնք պիտի ըլլային եթէ թողուէին անոնցմով շահագրգռուող անհատներուն :

Անհատը առանձին թողուլ. սա է գործնականութիւնը, որմէ հեռանալը սոսոյժ չարիք է. բացառութիւն է այն պարագան՝ երբ մեծագոյն բարին այնպէս կուզէ :

ՔԱՐԼ ՄԱՐՔՍ

Ի՞նչ ԿԸ ՍՈՎՐԵՑՆԷ ՔԱՐԼ ՄԱՐՔՍ

ԿԱՊԻՏԱԼԸ

(ԿԱՊԻՏԱԼԻ ԿՄԱԽՔԸ)

(ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹ. — Քարլ Մարքս ծընած է 1818 Մայիս 5-ին Տրէւիր մէջ՝ Գերմանիա. և մեռած՝ 1883 Մարտ 14-ին՝ Լոնտօն :

1824-ին Մարքսի հայրը հրէութեան բողոքական դարձաւ : 1835-ին, Մարքս իրաւագիտութիւն սովորելու համար՝ մտաւ Բօնի համալսարանը, զոր թողուց չուտով ու անցաւ 1836-ին Պերլինի համալսարանը, ուր այդ ժամանակները կը տիրէր Հէլէնի փիլիսոփայութեան աջ թեւը, քիչ էին ձախակողմեանները. Մարքս՝ խոր ուսումնասիրող միտք մը, յարեցաւ ձախակողմեաններուն : 1838-1841 Տօբթօրայի քննութեան պատրաստուեցաւ. իր թէզին նիւթն էր Նալկուրի եւ Տէմօկրիտի բնական փիլիսոփայութիւնը. ասկէ առաւ «Փիլիսոփայութեան Տօբթօրի» տիտղոսը :

Մարքս, նախ Բօնի համալսարանի փիլիսոփայութեան ուսուցիչ կարգուեցաւ, բայց չուտով թողուց այդ դիրքը ու նետուեցաւ լրագրական ասպարէզը : Ռէյնիշ Ցալթունկի նախ աշխատակիցը՝ ապա խմբ-

րազիրն եղաւ, բայց չուտով հեռացաւ այլ պաշտօնէն ու իր կնոջ ձէնիի հետ Փարիզ գնաց:

1844-ին Մարքսի միտքը խոշոր քայլ մը առաւ դէպի ընկերային Բէալիզմը: 1845-ին, Կիլդոյի նախա-րարութիւնը Մարքսը Փարիզէն արտաքսեց, որով նա հաստատուեցաւ Պրուքսէլ, ուր էնգելսի հետ մշա-կեցին Պատմական Մաքերիալիզմը:

1848-ին Մարքս հրատարակեց Բրուտոնի ուղ-ղուած «Իրիւսոփայութեան թշուառութիւնը»․ նոյն տարին հրատարակուեցաւ նաեւ «Կոմունիստական Մանիֆէսթը»:

1859-ին հրատարակեց «Քննադատութիւն քաղա-քական Տնտեսագիտութեան» անուն գիրքը․ 1867-ին «ԲԱՓԻԹԱԼ»ը, որ եկաւ վերջ տալ Դասական Տնտե-սագիտութեան երկդիմութեանց ու ըլլալ՝ պրօլե-տարիատի Աւետարանը:

Ապրանայ չըջարեցութիւնը դրամագլուխի մեկ-նակէտն է: Ապրանայ արտադրութիւնը, անոնց չըր-ջարեցութիւնը եւ այդ չըջարեցութեան աւելի դար-դացած ձեւը՝ վաճառականութիւն կոչուած, կը կազմեն այն պատմական դետինը, ուրկէ ելած է դը-րամագլուխը:

Դրամագլուխի նոր պատմութիւնը կսկսի 16-րորդ դարէն, համաշխարհային վաճառականութեան սկզբնաւորութենէն:

Դրամ եւ ապրանքներ դրամագլուխ չեն, այլ ար-տադրութեան եւ ապրուստի միջոցներ: Անոնք պէտք ունին փոխակերպուելու դրամագլուխի: Այս փոխա-կերպումը կրնայ միայն տեղի ունենալ ա՛յն պայ-մաններուն ներքեւ, որք կը բաժնեն աշխատաւոր-ները արտադրութեան միջոցներու տիրականութե-նէն:

Այս բաժանումի պրօցեսն է որ ճամբան կը բա-նայ կապիտալիստական սխտէմին: Կապիտալիս-տական ընկերութեան անտեսական ջօրինուածքը

յառաջացած է աւատապետական ընկերութեան անտեսական ջօրինուածքէն: Վերջնոյն լուծումը ար-տադրած է առաջինին տարրերը: Անմիջական արտա-դրողը, աշխատաւորը, այն ատեն կրնար իր անձին ղեկավարը դառնալ՝ երբ դադրէր որպէս ստրուկ հողին կապուելէ: Ուրեմն, իր աշխատանքը ծախել կարենալու համար, պէտք էր թողուլ միջնադարեան իր տէրերը, անոնց օրէնքներն ու կանոնադրութիւն-ները՝ որպէս իր աշխատանքի շղթաները: Բայց այս նոր ազատ մարդերը ասանկով՝ իրենց աշխա-տանքի վաճառականութեան անձնական միջոցնե-րէն եւ գոյութեան այն բոլոր ապահովութիւններէն, զորս իրենց կուտար հին աւատապետութիւնը:

Ու այս իրաւագրկումի պատմութիւնը գրուած է արեան ու կրակի գոյներով:

Ճարտարարուեստական Կապիտալիստները ջնջեցին ոչ միայն արհեստաւոր դասը, այլ եւ աւա-տապետները՝ որք տէր էին հարստութեան աւելրուն: Այս նոր չաղթանակները, որք աշխատաւորի ստըր-կութեան բարձումը, իրենց նշանաբան ըրեր էին՝ հիմը դրին նոր ստրկութեան մը: Աշխատաւորը ա-ւատապետական շահագործումէն մտաւ կապիտա-լիստական շահագործման լուծին տակ:

Բուրժուազիին՝ մարդոց ձեռքէն առաւ ապրուս-տի միջոցները եւ զանոնք որպէս ազատ պրօլետար-ներ՝ նետեց աշխատանքի շուկան: Ամբողջ պրօցէսի հիմքը գիւղացոյն՝ իր հողէն սեպհականագրկումն է: Այս սեպհականագրկման պատմութիւնը, որ կը տար-բերի զանազան երկիրներու մէջ, ունի իր դասական ձեւը միայն Անգլիոյ մէջ:

Յեղափոխութեան նախերգանքը, որ հիմնեց արտադրութեան կապիտալիստական եղանակը, լսուեցաւ 16-րորդ դարու սկզբնաւորութեանը, երբ սկսան կոտորել շղթաները աւատական պահնորդ-

ներուն՝ որք անօգուտ տեղը լեցուեր էին տուններն ու գլեհակները: Հին աղնուականութիւնը, փեռեկ-տուած էր աւատական խոշոր կռիւներէն, իսկ նորը՝ մանուկն էր իր ժամանակին, որուն համար դրամն էր գերագոյն ոյժը: Արտերուն արօտաւայրի փոխուելը իր ճիշն էր, ու մանր գիւղացիութեան սեպհականա-զրկումը ալն ձեռնարկն էր, որ կը ծնէր երկրին կոր-ծանման վտանգը: Թրօնթըն կը յայտարարէ որ Անդ-լիացի դործաւոր դասակարգը զահաւէթ անկում մ'ունեցաւ՝ առանց անցնելու իր ոսկեղարէն գէպի իր երկաթէ դարը:

Իրաւագրկմանց ուղղակի դարկ տրուեցաւ Հո-լանտացի բրդի տարազագործներու արագ աճումով. եւ անոր պատասխան՝ բուրդի գնին բարձրա-ցումով Անգլիոյ մէջ: Հասարակ ժողովուրդի վիճակը այնքան վատթարացաւ որ Եղիստրէթ Թագուհին իր ճամբորդութեանը միջոցին չ'կրցաւ ինքզինքը դա-պել՝ աղաղակելով. «Ամէնուրեք թշուառութիւն»։ Եւ իր իշխանութեան 43-րդ տարին, աղղը մօտէն ծանօթացաւ ալն սոսկալի թշուառութեան, որ չա-ռաջացած էր չքաւորաց վարձքի ներածումէն:

Նոյն իսկ, 17-րդ դարու վերջին տասնեակին, Ռոտանիկները, կամ անկախ գիւղացիները, ազարա-կապաններէն աւելի բազմացան եւ կազմեցին Բրօմ-վէլի բանակին գլխաւոր ուժը: Համարիա 1750-ին Ռոտանիկ դասը Զնջուեցաւ եւ անկէ ոչ աչնքան ուչ՝ կորսուեցաւ երկրագործական աշխատաւորին հա-սարակաց գետինը:

Համայնական սեպհականութիւնը հին հիմնար-կութիւն մըն էր, որ սպրեք էր աւտապետութեան վահանին ներքեւ: «Փառաւոր լեզափոխութեան» տակ, որ Կիւլօմը Անգլիա բերեր էր, սկսուեցաւ վիթխարի աստիճանով հողալին դոյութեանց չրժա-նը կալուածատէրերու եւ չաւեկալ արժէք իւրացնող Կապիտալիստներու կողմէն: Այսպիսով կազմուեցաւ:

սահաւապետական Անգլիոյ իշխանական տիրապե-տութեանց հիմնարկութիւնը: ԺԲ. դարուն՝ նոյն-իսկ օրէնքը ժողովուրդի հողը զոգնալու դործիւ մը եղաւ Պարլամէնտին ձեռքով:

Երկրագործական բնակչութեան բազմաթիւ ան-դամները առանկ «աղատ արձակուեցան» որպէս պրօլետարներ՝ տարազագործական ճարտարա-ուեստին ծառայելու համար, վարձու բանուորներու դերքով:

Յայտնի է որ բնչագործիկներու այս դասակարգը բոնի ստեղծուեցաւ. բայց ուրիշ՝ երեւոյ եկան Կա-պիտալիստները: Կապիտալիստ ազարակաւորութիւ նը զարգացաւ՝ մեծցաւ աստիճանաբար. նախ՝ որպէս տանուէր. յետոյ՝ որպէս կէս ազարակաւէր, որ կը բաժնէր մթերքն ու արտագրույթը կալուածատի-րոջ հետ. ապա չատկապէս ազարակաւէր, որ կը շինէր իր բուն կապիտալը բազմացնելով ծառայող վարձու բանուորները եւ չահարաժինը՝ որպէս տուրք՝ վճարելով կալուածատիրոջ: 16-րորդ դա-րու երկրագործական յեղափոխութիւնը հարստա-ցուց ազարակաւէրը ա'յն համեմատութեամբ, ինչ համեմատութեամբ որ աչ թշուառացուց երկրագործ ժողովուրդի զանգուածը:

Ապրանաց գնին շարունակական բարձրացումը, մեքենայարար աճեցուց ազարակաւորոջ դրամի կապիտալը, որով նա հարստացաւ թէ կալուածա-տիրոջ եւ թէ աշխատաւորի երեսէն: Այսպէս՝ դար-մանալի չէ որ 16-րորդ դարու փակման առեւն, Անգ-լիա ունէր կապիտալիստ ազարակաւէրներու դասա-կարգ մը, որ նաչած դարուն պայմաններուն՝ հա-րուտ էր բաւական:

ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԻ ԾԱ-ԳՈՒՄԸ.— Աստիճանաբար երկրագործ բնակչու-թիւնը փոխակերպուեցաւ փոփոխելի կապիտալի

(variable capital) նիւթական տարրերուն :

Գիւղացիները քանի որ սեպհականադրուած ու մեկ-
գի թողուած էին, ստիպուած հին օրավարձի ձեւով
գնել իրենց արժէքը իրենց նոր տէրերէն՝ ճարտա-
րարուեստական կապիտալիստներէն : Ասանկով ա-
նոնք կազմեցին մնայուն դրամագլուխի տարրը :

Առէք Վէսթֆալեան գիւղացիներու պարագան,
որոնք, Ֆրէտէրիք Բ.-ի ատեն բոլորը Վուչ մանող-
ներ էին եւ բռնօրէն իրաւագրկուած էին այն հողէն՝
որուն տէրն էին աւատական հողատիրութեան ներ-
քեւ : Գանինները անոնցմէ, մնացին հին տեղը, բայց
սոսկական աշխատաւորներ դարձան մեծ ագարակա-
տէրերուն համար : Նոյն ատեն բացուեցան խոշոր
գործարաններ Վուչ մանելու եւ հիւսելու սահման-
ուած, ուր պէտք էր գործէին անոնք՝ որ ազատ ար-
ձակուած էին հողէն : Վուչը կերելի աշուղէս՝ ինչպէս
էր առաջ, բայց ընկերային նոր հողի մը կը մտնէ ա-
նոր մարմնոյն մէջ, որովհետեւ ան կը կաղմէ տարա-
զագործատիրոջ մնայուն կապիտալը :

Վուչը որ առաջ կարտագրուէր կարգ մը ըն-
տանիքներէ, որք զայն մշակելէ վերջ կը մանէին քիչ
քիչ, հիմա կը կուտակուէր հաստատութեան մէջ
մինակ կապիտալիստի մը, որ կը ծառայեցնէր ու-
րիշները հիւսելու եւ մանելու ի հաշիւ իրեն : Ուստի
այն աւելի աշխատանքը, որ առաջ աւելի եկամուտ
մը կը բերէր գիւղացի ընտանիքներուն, հիմա այդ
չափ կը բերէր միայն քանի մը կապիտալիստներուն :
Սոնակներն ու գործասեղանները, որ առաջ ցրուած
էին հոս ու հոն, հիմա կը հաւաքուէին աշխատանքի
խոշոր գորանոցներուն մէջ : Մեքենաներն ու հում
նիւթերը, որոնք գիւղացիներուն համար անկախ
ապրուստի միջոցներ էին, կը դառնան նոյն գիւղա-
ցիները ստրկացնող միջոցներ, որոնք սահմանուած
են անոնցմէ քաղել աշխատանքը, շատ ոչինչ գին մը
վճարելով փոխարէնը :

Ճարտարարուեստական կապիտալիստի ծնուն-
դը յառաջ չեկաւ աստիճանական եղանակով աշուղէս
ինչպէս ագարակատիրոջը, որովհետեւ ժե. դարու
վերջերը տեղի ունեցող խոշոր գիւտերուն շնորհիւ
բացուած նոր աշխարհի շուկայի վաճառականական
պահանջները փութացուցին անոր զարգացումը :
Միջին դարը կտակած էր դրամագլուխի երկու ան-
ջատ ձեւեր. — Վաշխառուական կապիտալ, վաճա-
ռականական կապիտալ : Ժամանակի մը համար ա-
ւատապետութիւնը ամբողջ երկրին՝ իսկ Կիւտիը
(արհեստաւոր դասակարգը) քաղաքներուն մէջ աշ-
խատեցան որ Վաշխառութեամբ եւ վաճառակա-
նութեամբ կազմուած դրամ կապիտալը չի վերած-
ուի ճարտարարուեստական կապիտալի : Այս ար-
գելքները, սակայն, ջնջուեցան՝ երբ կործանեցաւ
աւատական ընկերութիւնը : Նոր տարազագործ-
ները կը հաստատուէին նաւահանգիստներու եւ կամ
ներքին այն քաղաքներուն մէջ, որոնք հին քաղաքա-
պետութիւններէն կամ անոնց Կիւտ-երու հսկողու-
թենէն հեռու կը մնային : Անգլիոյ մէջ, ասկէ լաւա-
ւազաւ կատաղի պայքար մը միացեալ քաղաքներու՝
ընդդէմ այս նոր ճարտարարուեստական ստնտու-
ներուն :

Պետութեան ձեռքը կեդրոնացնելով եւ կազմա-
կերպելով ընկերութեան ոյժը, փութացուց փոխան-
ցումը, կարճեցնելով փոխակերպումի ընթացքը՝ որ
արտագրութեան աւատական եղանակէն դէպի կա-
պիտալիստականը կողմը բնականօրէն :

Կապիտալիստական զարգացման լաջորդ շր-
ջանը կսկսի բաժնեթուղթի փոխանակութեան եւ մեծ
դրամատուններու (bank) երեւումով : Վերջիննե-
րը, առաջին անգամ սոսկ ընկերակցութիւններ էին
մասնաւոր անհատներու, որոնք իրենց վաւերած
առանձնաշնորհումներուն փոխարէն՝ դրամով կ'օգ-
նէին կոտավարութեանց :

Անգլիոյ պահքան, հիմնուած 1684-ին սկսաւ զբամ փոխ տալ կառավարութեան 8% տոկոսով: Նոյն տառն ան արտօնուած էր Պարլամէնտէն, միեւնոցն կապիտալէն զբամ կտրել, եւ զայն, զարձեալ փոխ տալ հոսարակութեան պանքսովի ձեւով:

Աստիճանաբար Անգլիոյ պահքան դարձաւ աղ-գին ժշտնջենական պահանջատէրը (creditor), տանկով երեւան եկաւ աղղային պարտքը, ինչպէս եւ միջազգային վարկի գրութիւնը, որ միջոց մը ե-ղաւ այս կամ այն ժողովուրդի հարստութեան ակե-րու ազատ փոխ յարարերութեանց:

Միջազգային առեւտուրի գլխաւոր գիծերէն մէ-կը զբամազուրի ահագին քանակութիւն մը երկրէ մը ուրիշ երկրի փոխ տալն է: Այն խոշոր զբամազը-լուիւր որ այսօր կերելի Ամերիկայի մէջ, առանց ծննդեան վիշականի, Անգլիոյ գաւառներուն կա-պիտալի վերածուած արիւնն է:

Ճարտարարուեստական կապիտալիզմի զարգա-ցումը թէ եւրոպայի՝ թէ Անգլիոյ մէջ, քաղած է չտականշական սոսկալի անդթութեան ճամբով:

Ներկայ ճարտարարուեստի ծնունդը բազմաթիւ անմեղներու խողխողումովը հուշակուեցաւ: Գոր-ծարանատէրերը սկսեւ էին նաւագներ հաւաքել, կտրծեա թէ կաշտերական ծովային զօրքերու պակա-օր լրացնել կուզէին: Հիւզակներն ու տունները կը խուզարկուէին դործարանի համար խեղճ ուղաք հա-ւաքելու նպատակով ու ասոնք հարկադրուած կըլ-լային դործել՝ նոյն խի գիշեր տառն: Քանի որ լէն-քէ չիրը նօսր բնակչութիւն ունէր երբ ջանկարծ բազ-մաթիւ բազուկներու պէտքը զգացուեցաւ՝ հաղարա-ւոր անողնական թշուառ արարածներ Լօնդօնի, Պիր-մինկհէմի եւ ուրիշ քաղաքներու դործատուներէն շրջուեցան դէպի հիւսիս: Այս եղիկի աշկերանները, կը խարազանուէին, կը խաշտանդուէին ու չլթայի կը զարնուէին: Տարազագործներու շահը ահագին

էր: Վերջէն էր որ Սըր Բօպէրթ Փիլ մանուկներու պաշտպանութեան ծրագիրը յղացաւ:

Տարազագործական շրջանին՝ կապիտալիստա-կան արտադրութեան աճումով, եւրոպայի հասա-րակական խիղճը կորսնցուցեր էր ամօթի յետին մը-նացորդն անգամ, ու ազգերը շնահանօրէն կը հըր-ճուէին ու կը պարծենային այն բոլոր խաշտառա-կութեանց համար, որոնք կ'օժանդակէին կապիտա-լիստական հարստութեանց կուտակման: Լիվրբուլ մեծցաւ ու գիրցաւ գերեվաճառութեան շնորհիւ: Եւրոպայի տարազագործներու մէջ աղու գերութիւ-նը պէտք ունէր պատուանդանի մը, որպիսին էր գերութիւնը սեւերուն՝ որք կը փոխադրուէին Ամե-րիկա: Եթէ զբամը, ըստ Մարի Էօթիէ-ի, «Աշխարհ կուզայ մէկ այտին վրայ համաժին արեան արա-տով», կապիտալը աշխարհ կուզայ գլխէն մինչեւ ստորը մարմնի տմեն ծակոտիքներէն արիւն ու աղ-տեղութիւն կաթկթեցնելով:

ԱՊՐԱՆՔ. ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԱՊԻՏԱԼ. —

Ապրանքը մեզմէ դուրս գոյութիւն ունեցող անար-կայ մըն է որ իր կարգ մը չտակութիւններովը կը դոհացնէ մարդկային պէտքերը: Բանի մը օգտակա-րութիւնն է որ կը շինէ անոր դործածական, արժէքը: Ապրանքը դործածական արժէքները կը կաղմեն խմորը բոլոր հարստութեանց, եւ կը դառ-նան փոխանակութեան արժէքի նիւթական շտեմարանները: Ուեէ իրի մը արժէքի մեծութիւ-նը կը որոշուի այն աշխատանքի ժամանակէն, որը բնկերութեամբ անհրաժեշտ է իրեն արտադրութեան համար: Ուստի ապրանքի մը արժէքը անփոփոխ պիտի մնար՝ եթէ անոր արտադրութեան համար պահանջուած ժամանակն ալ մնար անփոփոխ: Բաց Վերջինը կը փոխուի՝ ամէն պէսպիսութեամբ՝ աշխա-տանքի արտադրողականութեան մէջ:

Բան մը կրնայ ունենալ գործածական արժէք, բայց կրնայ մնալ առանց արժէքի, եթէ անոր օգտակարութիւնը կախում չունի աշխատանքէ, ինչպէս, շրինակի համար՝ օդը, կոշտ հողը կամ բնական մարգագետինները: Եթէ բան մը անօգուտ է, անօգուտ է նաեւ անոր մէջ բովանդակուած աշխատանքը, որովհետեւ եթէ աշխատանքը օգտակարութիւն մը չի պատճառ, չի կրնար ստեղծել նաեւ արժէք: Վերադարձ մը երկու անգամ կարծէք ան տասը եարտապարանքը. որովհետեւ ապրանքը կը սարքունակէ վերադարձի աշխատանքին, կէսը միայն: Ամէն աշխատանք մարդկային աշխատանքի ոյժի վատնումն է մասնաւոր ձեւով եւ որոշեալ նպատակով. եւ ապր մէջ է իր ուղիղ օգտակար աշխատանքի յատկանիշը. քանի որ ան կարտադրէ գործածական արժէքներ:

Ամեն մարդ եթէ ուրիշ բան մը չի գիտեր, գոնէ գիտէ որ ապրանքներն ունին իրենց բոլորին համար հասարակաց արժէքի ձեւ մը, որ նշանակելի հակապատկեր: Բայց կը ներկայացնէ իրենց գործածական արժէքներու մարմնական ձեւերուն հետ: Այդ արժէքի ձեւը՝ դրամի ձեւն է:

Ամեն ապրանքի տէր, կուզէ փոխանակել իր ապրանքը ուրիշ ապրանքի հետ, բայց միայն անոնց հետ, որոնց գործածական արժէքը կը գոհացնէ իր պէտքերէն քանիները: Ապրանքի մը տիրոջը համար, որովհետեւ ամեն ապրանք, նայած իր ունեցածին՝ մասնաւորապէս համարժէք է: Ուրեմն, իր ապրանքը ընդհանուր համարժէքութիւնն է բոլոր միւսներուն: Բայց քանի որ այս բանը պատշաճ կը թուի տօնէ մի ապրանքի տիրոջ, իրականութեան մէջ, չի կայ ապրանք մը որ գործէ որպէս ընդհանուր համարժէքութիւն: Շուտով կը տեսնուի որ մասնաւոր ապրանք մը չը պիտի ըլլար ընդհանրական համարժէքութիւն մը, բացի ընկերային գործէն: Ընկերային դործը,

ուրեմն, համարուած է այն մասնաւոր ապրանքը, որուն մէջ բոլոր արժէքներն են ներկայացուած. եւ այս ապրանքին մարմնական ձեւը եղած է ընկերակցաբար ձանչցուած ընդհանրական համարժէքութեան ձեւը՝ դրամը:

Դրամի առաջին ու գլխաւոր դործը նկատելն ապրանքներ մատակարարել է ինչպէս եւ անոնց արժէքները բացատրել: Այսպիսով ան կը ծառայէ որպէս համաշխարհային արժէքի չափ մը, եւ միայն այս գործողութեան շնորհիւ է որ ոսկին՝ ապրանքը օրինակի համար, կը դառնայ դրամ: Բայց դրամը ինք գին չունի: Որպէս արժէքի չափ եւ գին կշիռ, դրամը երկու առանձին գործ ունի կատարելիք: Ան թէ արժէքի չափ է, որովհետեւ ընկերակցաբար ձանչցուած մարդկային աշխատանքի մարմնաւորումն է. ան գին կշիռ է, որովհետեւ մետաղի որոշեալ ծանրութիւն մըն է: Որպէս արժէքի չափ ան կը ծառայէ փոխարկել բոլոր զանազան ապրանքաց արժէքները գներու կամ՝ ոսկիի երեւակայական յատկութեանց: Որպէս գին կշիռ՝ ան կը չափէ ոսկիի այս քանակութիւնները:

Ոսկի եւ արծաթ հնչիւն դրամի վերածուելիք մետաղներ են. ինչպէս եւ պղինձը: Պետութեան իրաւունքն է միայն դրամ կտրելը: Թղթադրամը կը խորհրդանշէ ոսկիի կամ արծաթի արժէք:

Լիրա (Pound) անունը գործնապէս փառնուած մը ծանրութեամբ արծաթին տրուած անունն էր: Սակայն երբ որպէս արժէքի չափ, ոսկին կը գերազանցէ արծաթը, փառնուած բառը կը դառնայ դրամանուն: Լիրա, որ կը գտնէ նոյն բառը ծանրութեան անունէն՝ «փառնուած» է: Գիները կամ ոսկիի քանակութիւնները, որոնց մէջ ապրանքաց արժէքները երեւութապէս կը փոխուին, մերթ կը բացատրուին հնչուած դրամի անուններով, կամ ոսկիի չափանիշին ստորակարգումներով՝ օրինական վաւերական անուններ:

րով: Ասկէ է որ փոխանակ ըսելու «ուրբ գրիւ ցո-
րենը կարժէ մէկ առնա ոսկի» Անդրիացի կըսէ —
«ան կարժէ երեք լիւրա սթէրլին, տասնը եօթը շի-
լին» Եւն: Այս ձեւով ապրանքները իրենց գիներովը
կը բացատրեն իրենց արժէքը եւ դրամը կը ծառայէ
հաշուելու այդ արժէքները, երբ խնդիրը առարկա-
յի մը արժէքը դրամի ձեւով որոշելուն վրայ է:
Անաքարսիսի երբ հարցունեցաւ թէ Յոյները դրամը
ինչո՞ւ կը գործածեն, պատասխանեց. — «Հաշուե-
լու համար»:

Ամէն աշխատաւոր աւելցնելով նոր աշխատանք
կ'աւելցնէ նաեւ նոր արժէք: Ինչ կերպով: Յաշտնա-
պէս միմիայն արտադրողականօրէն աշխատելով
մասնաշատուկ կերպով: մանողը՝ մանելով, հիւսո-
ղը՝ հիւսելով, երկաթագործը երկաթը ձեծելով:
Ամէն գործածական արժէք կ'անհետի՝ միմիայն
վերերեւելու նոր ձեւով՝ կարգ մը նոր գործածա-
կան արժէքներու մէջ: Իր ընդհանուր յատկութեան
շնորհիւ, մանելը ըլլալով մարդկային աշխատանքի
ոյժի վատնումը, նոր արժէք կ'աւելցնէ բամբակի ու
սոնակի արժէքներուն: Միւս կողմէ իր մասնաւոր
յատկութեան շնորհիւ, ըլլալով ուղիղ, որոշ Պրօցէս
մը, մանելու նոյն աշխատանքը թէ կը փոխանցէ
արտադրողին արտադրութեան միջոցներու արժէք-
ները եւ թէ կը պահէ դանոնք արտադրողին մէջ:
Ասկէ մէկ անգամէն եւ նոյն ատենէն կարտադրուի
երկծալ արդիւնք:

Աշխատանքի որոշ քանակութեան մը պարզ չա-
ւելումովը նոր արժէք մը կ'աւելնայ. եւ այս աւել-
ցումը աշխատանքի յատկութեամբը արտադրու-
թեան միջոցներու սկզբնական արժէքները կը պահ-
պանուին արտադրողին մէջ: Դրամագրուի (Cap-
ital) այն մասը, որ կը ներկայացնէ արտադրու-
թեան միջոցները, հում նիւթով, օժանդակ նիւթով,
եւ աշխատանքի գործիքներով, արտադրողական

պրօցէսին մէջ չենթարկուիր արժէքի քանակական
ոեւէ տարբերութեան: Ատոր համար ես կը կոչեմ
զայն կապիտալի մնայուն մասը կամ աւելի կարճ՝
ԱՆՇԱՐԺ ԿԱՊԻՏԱԼ:

Միւս կողմէ ԿԱՊԻՏԱԼԻ այն մասը, որ կը ներ-
կայացնէ աշխատանքի ոյժը, արտադրողութեան
պրօցէսին մէջ, կենթարկուի արժէքի փոփոխութեան
Ան կը վերարտադրէ թէ իր բուն արժէքի հաւասարը
եւ թէ կարտադրէ աւելին. ՅԱԻԵԼԵԱԼ ԱՐԺԷԻ ԲԱ-
ՈՒԱԾԸ որ կրնայ ինքնին փոխուիլ: Դրամագրի այս
մասը շարունակ փոխանցուելով անարժէք դէպի
փոփոխելի մեծութեան, կը կոչեմ զայն դրամագրի-
ւի փոփոխելի մասը, կամ աւելի համառօտ՝ ՓՈՓՈ-
ԽԵԼԻ ԴՐԱՄԱԳՐԱԼԻ (Variable Capital): Կապի-
տալը մեռած աշխատանք է. յարալէզ մըն է, որ մի-
այն կապի կենդանի աշխատանք ձեծելով. եւ որ-
չափ աւելի ապրի, այնքան աւելի կը քամէ բանուո-
րին աշխատանքը: Աշխատանքի ժամանակամիջոցն,
ուր աշխատաւորը կը գործէ, այն ծախու առնուած
ժամանակն է, ուր կապիտալիստը կսպառէ
աշխատանքի ոյժը: Եթէ բանուորը իր ծախած
ժամանակը իրեն համար վատնէ, չա կողող-
տած կրկայ կապիտալիստը: Կողողուտի մենաշնոր-
հը, օրէնքը միայն կապիտալիստին տուած է: Այս
կողողուտն է որ կուտակուելով կը կազմէ հսկայ
կապիտալը: Եթէ գործարանի մը մէջ գործող աշ-
խատաւորներու թիւը բազմապատկենք մէկ օրուայ
գործաւորի մը մատակարարած չաւելեալ արժէքով.
կտանանք կապիտալիստին նոյն օրուայ իւրացու-
ցած չաւելեալ արժէքի կոչար: Յաւելեալ արժէքը
աշխատաւորին չի վճարուած արժէքն է, որ կը պահ-
ուի ապրանքին մէջ ու կը յայտնագործուի փոխու-
նակութեան մէջ: Գործաւորի մը օրավարձի արժէ-
քը կորոշուի ոչ թէ իր արտադրած ապրանք տը-

ժէքի համեմատական չափէն, այլ սոսկ այն բանէն՝ ինչ որ բանութիւնը կը պահանջէ ապրելու, աշխատելու եւ սերնդադործելու համար: Այն յաւելեալ արժէքը որ կարտադրուի գործի օրուայ երկարածը՝ դումով՝ կը կոչեմ ԲԱՅԱՐՁԱԿ ՅԱԻՆԵԱԼ ԱՐԺԷՔ:

Մենք աչս պարագային կենթադրենք արտադրութեան եղանակը անփոփոխ: Բայց երբ յաւելեալ արժէքը արտադրուելու է անհրաժեշտ աշխատանքէն յաւելեալ աշխատանքի փոխուելովը, Կապիտալին համար չի բաւեր պատմականորէն իրեն ժառանգ ձեռք ուսած ձեւովը հսկել աշխատանքի պրօցեսը եւ չեռոյց պարզապէս երկարել անոր տեւողութիւնը: Որպէսզի աշխատանքի արտադրողականութիւնը աճի՝ պէտք է որ աճին թէքնիքական եւ բնկերային պայմանները այդ պրօցէսէն. հետեւաբար են՝ անոր արտադրութեան եղանակը: Այդ միջոցով միայն աշխատանքի ոյժի արժէքը կը նուազի եւ անոր հետ կը կարճնայ գործի օրուայ անհրաժեշտ մասը այդ արժէքի վերարտադրութեան համար: Այն չաւելեալ արժէքն, ուրեմն, որ կըլլէ անհրաժեշտ աշխատամիջոցի չափաւումով՝ եւ գործի օրուան երկու մասերու վերաբերեալ երկարութեանց մէջ համապատասխան փոփոխութեամբ, ես կը կոչեմ ՅԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ՅԱԻՆԵԱԼ ԱՐԺԷՔ:

Ապրանայ արժէքը խոտոր կը համեմատուի աշխատանքի արտադրողութեան: Եւ այսպէս ալ է աշխատանքի ոյժի արժէքը, որովհետեւ ան կախում ունի ապրանայ արժէքներէն: Յարաբերական յաւելեալ արժէքը բնդհակառակը ուղիղ կը համեմատուի այդ արտադրողականութեան: Արտադրողականութեան վերելքին ու վաւրէջքին հետ նա կըլլէ ու կիջնէ: Ահա թէ ինչո՞ւ կապիտալիստը կը պակսեցնէ ապրանայ փոխանակութեան արժէքը շարունակական ջանքով: Տնտեսութիւնը արտադրութեան միջոցներու գործածութեան մէջ նկատուած է երկու կերպարանքով:

Առաջին՝ որպէս ապրանքներն աժանցնողը, որ ատով կը ցածցնէ աշխատանքի ոյժի արժէքը: Երկրորդ՝ որպէս փոխողը՝ անշարժ ու փոփոխելի դրամագլուխին արժէքներու դումարին:

ՎԱՐՁԳԻՆ (WAGES). — Բուրժուական Ընկերութեան մէջ աշխատուորի օրավարձը կը թուի որպէս աշխատանքի դին. դրամի որոշ քանակութիւն մը, որ կը վճարուի աշխատանքի որոշ քանակութեան մը փոխարէն:

Ի՞նչ է ԱՊՐԱՆՔԻ ՄԸ ԱՐԺԷՔԸ. — Ապրանքի մը արժէքը անոր արտադրութեան մէջ վատնուած բնկերային աշխատանքի առարկայական ձեւն է:

Իր վերլուծումներուն մէջ առանց գիտակից արդիւնքի մը հասնելու՝ կերթալ անրացատրելի շփոթութեան եւ հակասութեան:

Կապիտալիստին համար աշխատանքի արժէքը միշտ պէտք է պակաս ըլլայ քան անոր արտադրածին արժէքը, ատոր համար կապիտալիստը աշխատանքի ոյժը գործի կը դնէ շատ աւելի երկար՝ քան ինչ որ անհրաժեշտ է անոր վարձագին արժէքին վերարտադրութեանը:

Ի՞նչ՞ է ՄԵՆՔ ԿԸ ՉԱՓԵՆՔ ԱՅՍ ԱՐԺԷՔԻ ՔԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ. — Անոր մէջ պարունակուած աշխատանքի քանակէն: Ուրեմն ինչպէ՞ս գործի օրուայ 12 ժամերու արժէքը կրնայ որոշուիլ: Այս հարցման պատասխանը բացարձակ ոչնչաբանութիւն մը կըլլայ՝ երբ պատասխանենք. — ան կրնայ որոշուիլ այն 12 ժամերէն, որոնք կը բովանդակուին 12 ժամ գործելու օրուայ մը մէջ: Բիքարտօ, աշխատանքի արժէքը կը հաշուէ այն աշխատանքի քանակութենէն,

որ կը պահանջէ արտադրել վարձադին, աշխինքն աշխատաւորին տրուած դրամը կամ ապրանքները:

Այս՝ միեւնոյնն է երբ բռնեք թէ՛ հանդերձեղէնի մը արժէքը կը հաշուելու ոչ թէ անոր արտադրութեան յատկացուած աշխատանքի քանակէն, այլ արծաթի արտադրութեան յատկացուած աշխատանքի քանակէն. աշն արծաթը, որով հանդերձեղէնը կը փոխանակուի:

Աշխատանքի արժէքի բացատրութեան մէջ ոչ միայն արժէքի գաղափարը ամբողջապէս մոռցուած է, այլ գործնականօրէն չըջուած: Ան երեւակայական բացատրութիւն մըն է, ինչպէս օրինակ՝ երկրի արժէքը: Այս երեւակայական բացատրութիւնները արտադրութեան յարաբերութիւններէն կելլեն:

Դասական Քաղաք. Տնտեսագիտութիւնը առօրեայ կեանքէն փոխ առած «Աշխատանքի գին» վարկածը, առանց երկար քննադատութեան, սոսկ կը հարցնէ թէ՛ ինչպէ՞ս կորուչուի անոր գինը:

Աւատական օրէնքին մէջ (Corvée) գործողին աշխատանքը իրեն համար էր, իսկ բռնի աշխատանքը իր տիրոջ համար, ու ասոնք հնարաւոր ձեւով կը տարբերէին իրարմէ: Ստրկային աշխատանքին մէջ ուր ստրուկը կը կարծէր թէ իրեն համար գործելու լատուկ ժամեր ունէր, մենք կը տեսնենք որ նա կը գործէր իրապէս իր տիրոջ համար: Ստրկային ամեն աշխատանքը կը թուի որպէս անվճար աշխատանք: Վարձու աշխատանքին մէջ ընդհակառակը՝ նոյնիսկ չաւելեալ կամ չի վճարուած աշխատանքը կերելի իբր վճարուած: Հոն՝ սեպհականութեան յարաբերութիւնը կը պահէ ստրուկին իրեն համար բրած աշխատանքը, հոս՝ դրամի յարաբերութիւնը կը պահէ վարձու բանուորին անվճար աշխատանքը:

Ասիէ մենք կրնանք հասկնալ վճարական կարեւորութիւնը, երբ աշխատանքի ոյժին արժէքն ու գինը կը փոխուի վարձադիներու ձեւին, կամ նոյն ինքը

աշխատանքի արժէքին ու գնին: Այս երեւութական ձեւը, որ անտեսանելի կընէ գործնական յարաբերութիւնները, եւ արդարեւ այդ յարաբերութեանց ուղղակի հակառակը կը ցուցնէ, թէ կը կազմէ հիմքը՝ թէ աշխատաւորին թէ կապիտալիստին բոլոր իրաւական գաղափարներուն, կապիտալիստական արտադրութեան եղանակի բոլոր խորհրդաւորութեանց, ազատութեան անուան բոլոր պատրանքներուն, Ռամիկ տնտեսագէտներու ջատագովական բոլոր սկզբունքներուն:

Փոխանակական արժէք եւ գործածական արժէք ըլլալով ներքին կերպով անհամաչափ մեծութիւններ, «Աշխատանքի գին», «Աշխատանքի արժէք», բացատրութիւնները չեն թուիր աւելի անբանաւոր, քան «Բամբակի արժէք», «Բամբակի գին» բացատրութիւնները:

Բացի ասկէ, աշխատաւորը կը վճարուի իր աշխատանքը տալէն վերջ՝ եւ ո՛չ առաջ:

Դրամը, վճարման միջոցներու իր դերով, չորդաբար կիրականացնէ մատակարարուած առարկային արժէքն ու գինը, որ է այս մասնաշաղկապը, մատակարարուած աշխատանքին արժէքն ու գինը: Վերջապէս, աշխատաւորին մատակարարած գործածական արժէքը՝ զոր կուտայ կապիտալիստին, իրականին մէջ իր աշխատանքի ոյժը չէ, այլ անոր դերը, որոչ եւ օգտակար աշխատանքը, օրինակ՝ կարելու, շինելու, մանելու, հիւսելու եւն. գործը:

Այս նոյն աշխատանքը, միւս կողմէ, ընդհանուր արժէք ստեղծող տարրն է, որ իր այս յատկութեամբ կը տարբերի բոլոր միւս ապրանքներէն, սովորական մտքի ճանաչողութենէն հեռու կը մնայ:

ԿԱՊԻՏԱԼԻ ԿՈՒՏԱԿՈՒՄԸ. — Կապիտալի կուտակման առաջին պայմանն է կապիտալիստի ապ-

բանաց վաճառումն ու այս կերպ ստացուած դրամին խոշոր մասը դարձեալ կապիտալի վերածումը: Ինչ ալ որ ըլլայ՝ յաւելեալ արժէքի աչն մասը, զոր ճարտարարուեստական կապիտալիստը կը սլահէ իրեն համար կամ կը շնորհէ ուրիշներուն, ինքը՝ այն միակ մարդն է, որ առաջին առիթով կ'ըրացնէ զայն:

Արտադրութեան պրօցեսը անդադար նիւթական հարստութիւնը կը վերածէ կապիտալի, աւելի հարստութիւն ստեղծող միջոցներու, եւ կապիտալիստին համար վայելիքի աղբիւրներու: Միւս կողմէ աշխատաւոր այդ նոյն պրօցեսին մէջ կը մնայ շարունակ նոյնը՝ ինչ որ էր առաջ: Ան կը կազմէ հարստութեան, աղբիւրը, բայց չունի ամենաթեթեւ միջոցը, շինելու իր անձնական հարստութիւնը: Աշխատաւորի արտադրութիւնը շարունակ կը վերածուի ոչ միայն արտադրանքներու, այլեւ դրամագլուխի, ասպրուտի միջոցներու՝ զորս կը գնէ աշխատաւորը, եւ արտադրութեան միջոցներու՝ որք կ'իշխեն արտադրողներուն վրայ:

Կապիտալիստը շարունակ կարտադրէ աշխատանքի ուժ. կարճ բառով՝ ան կարտադրէ աշխատաւորներ, բայց միայն վարձու աշխատաւորներ: Այս անընդհատ վերարտադրութիւնը, աշխատաւորի այս մշտակայութիւնը, անհրաժեշտ պայմանն է (Sine qua non) Կապիտալիստական արտադրութեան:

Ընկերային տեսակէտով, գործաւոր դասակարգը կապիտալի յաւելուածն է այնպէս՝ ինչպէս աշխատանքի սովորական գործիքները: Անկախութեան երեւոյթը շարունակուած է գործաւորներու տեսական փոփոխութեան մը միջոցներովը եւ պայմանադրութեան մը օրինակաց, կեդրիքովը:

Կապիտալիստական արտադրութիւնը կը վերարտադրէ եւ կը յաւելո՞ւցնէ շահագործող բանուորին նեղ դրութիւնը: Աշխատաւորի տնտեսական դեբութիւնը թէ պատճառն է եւ թէ ծածկողը տէրերը

փոխելով՝ ինքզինքը պարբերաբար ծախու հանելու գործին: Կապիտալիստական արտադրութիւնը, շարունակելի կապակցուած պրօցեսի մը հանգամանքովը, կարտադրէ ոչ միայն ապրանքներ, ոչ միայն յաւելեալ արժէք, այլեւ կարտադրէ ու կը վերարտադրէ կապիտալիստական յարաբերութիւնը. մէկ կողմէն կապիտալիստը, միւս կողմէն վարձու բանուորը:

Կապիտալ՝ կենթադրէ վարձու աշխատանք, վարձու աշխատանք՝ կենթադրէ կապիտալ: Մէկը միւսին գոյութեան անհրաժեշտ պայմանն է: Բաւարակի գործարանի մը մէջ եղած գործողութիւնը միայն բամբակէ ապրանքներ կարտադրէ. — Ո՛չ. ան կարտադրէ կապիտալ: Ան կարտադրէ անանկ արժէքներ՝ որք նոր տեսչութիւն մը կուտան իր աշխատանքին. եւ որ այսպիսի տեսչութեան մը միջոցներովը, կստեղծէ նոր արժէքներ:

Ամեն անջատ կապիտալ արտադրութեան միջոցներու մեծ կամ փոքր կեդրոնացումն է որ կը վարէ իրեն համապատասխան տեսչութիւն մը աշխատաւորական մեծ կամ փոքր բանակին վրայ: Ամեն մի կեդրոնացում, նոր կեդրոնացման միջոց կը դառնայ: Ընկերային կապիտալի աճումը կազդուի շատ մը անջատ կապիտալներու աճումէն:

Կապիտալի կեդրոնացմամբ մեծ կամ պզտիկ չափով կապիտալիստներու թիւը կաճի. ու մեքենաներու կատարելագործութեամբ կատուարանայ բանուորներու պահեստի բանակը: Երկու կէտեր էլ չափանիշեն կեդրոնացման այս տեսակը, որ կաճի ուղղակի անկէ եւ ուշ կամ կանուխ կը միտի նոյնանալ հսկայ կուտակման հետ:

Առաջին՝ անհատ կապիտալիստներու ձեռքերուն մէջ արտադրութեան ընկերային միջոցներու աճող կեդրոնացումը, ուրիշ բաներ մնալով հաւասար, կը սահմանուի ընկերային հարստութեան աճման աստիճանէն:

Երկրորդ՝ ընկերացին կապիտալի մասը, որ կապ-
րի արտադրութեան իւրաքանչիւր մասնաւոր շըր-
ջանակի մէջ, բաժնուած է չափ մը կապիտալիստնե-
րու միջեւ, որոնք, որպէս անկախ ապրանք արտա-
դրողներ, կը մրցին մէկըմէկու հետ :

Կուտակումը կը ներկայանայ մէկ կողմէն որ-
պէս աճեղ կեդրոնացումը արտադրութեան միջոցնե-
րու եւ հրամայողը՝ աշխատաւորաց բանակին, զոր
բաւ կարգաւորած է աշխատանքի բաժանումով եւ
պետական օրէնքներով, միւս կողմէն որպէս վանող
ուժը, որ կը միտի չափ մը անհատ կապիտալիստներ
իւրարու նախանձուութեամբ նայիլ :

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԵՐԿԵՐԸ

ԱՆԴՈՒՆԴԻՆ ՄԷՋԷՆ
(ԹՇՈՒԱՌԻ ՃԻԶԵՐ)

ԱԽՏԱԻՈՐ ՄՏԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ
ՀԱՅ ԲԱՆՈՒՈՐԻՆ ՀԱՄԱՐ

ՅԱԿՈՐ—ՅԱԲԷԹ (Թատերգություն և արարածով)

947 30 ՍԷՆՏ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0185716

